

Korona Virüsün Ekonomi Üzerindeki Olumsuz Etkileri ile Mücadelede Alternatif Çözüm Önerileri

“Virüse Karşı Tam Saha Pres”

M. FATİH KERESTECİ

Ekonomist

<https://orcid.org/0000-0002-6200-1223>

CUMHUR İNAN BİLEN

Eski Hesap Uzmanı,

YMM, Bağımsız Denetçi

<https://orcid.org/0000-0003-2906-5951>

Öz

İnsanoğlu virüsten Korona'mayınca, ekonomik ve sosyal hayat tüm dünyada ani bir duruş ile karşılaştı. Bu duruş hem şirketleri, hem de tüketicileri derinden etkiledi. Bu zorluğu aşmak adına küresel bazda tüm otoriteler seferberlik ilan etti. Faiz indirimleri, sınırsız likidite genişlemeleri, multi-trilyonlarca dolarlık devlet destekleri “yeni normal” olmaya başladı. Buna rağmen, krizin “bilinen bilinmeyenleri” nedeniyle yarınların bize ne getireceği biraz muamma... Elbette, virüs bir gün kontrol altına alınacak. Ancak, neden olduğu tahribatı hafifletmek adına radikal nitelikte adımlar atılması gerekiyor. Bu kapsamda şimdiye kadar bilinen tüm önlemler devreye sokuldu. Ancak, bilinmeyen bir tehlikeye karşı bilinen önlemler yeterli olabilecek mi? Türkiye ekonomisi bu krize ne yazık ki bağışıklık sistemi zayıf yakalandı. 2018 yılı finansal türbülansının yol açtığı sorunlar daha yeni tedavi edilmiş ve ekonomik büyüme artıya geçmişti ki virüs tehdidi tüm kazanımları riske attı. Üstelik, şirketler kesiminin bir bölümünün henüz nekahet safhasından çıkamamış olması, maruz kalınan riskin boyutunu bir nebze daha artırdı. Bu tehlike karşısında otoriteler birçok tedbiri hayata geçirdi, kriz yönetimine geçti. Virüs ile mücadelede sağlık açısından bakıldığı zaman birçok dünya ülkesine göre daha iyi koşuldayız. Ama, ekonomi ile ilgili aynı şeyleri söylememiz için henüz erken. Hiç şüphesiz, doğru adımları hızlı ve etkili bir şekilde atmamız halinde bu noktada da büyük kazanım sağlayacağımız aşikâr. Ancak, bunun için, tedbirlerimizi daha da artırıp bakış açımızı bütünü kapsayacak şekilde genişletmemiz farz. Bu çalışmamızda, alternatif önlemlerin ne olabileceğine ilişkin detaylı bir şekilde çalıştık ve ortaya koyduğumuz fikirler yardımı ile ciddi anlamda başarılı olabileceğimize ikna olduk. İlk etapta, mevcut mekanizmalar üzerinden atılması gereken ilave tedbirleri inceledik ve uzun bir liste oluşturduk. Sonra, talepteki sert daralma karşısında ne yapılabileceğini analiz ettik ve “helikopter paranın” A-La-Turca bir versiyonu üzerinde mutabık kaldık. Daha sonra dikkatimizi reel sektörün rehabilitasyonuna çevirdik. Bu kapsamda, 2018 yılından itibaren atılan adımlara karşı reel sektörün rehabilitasyonunda neden başarı sağlayamadığımızı düşünüp ortaya kapsamlı ve yenilikçi yönleri olan kurumsal bir öneri paketi koyduk. Bankaların inisiyatifine bırakılan ve kredi mekanizması üzerinden sağlanmaya çalışılan önlemlerin neden bugüne kadar tam anlamıyla hedeflenen başarıyı getirmediğini yorumladıktan sonra bize özgü hibrit öneri setini masaya yatırdık. Bu önerilerin planlı, eşgüdüm halinde, etkin ve hızlı şekilde uygulanması ile birçok aşamada önemli kazanımlar edinilecektir. Çözümüne giden yol meşakkatli olsa da bu alternatif öneri seti ile güzel günlerin çok uzak olmadığı kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Koronavirüs, Mücbir Sebep, Ekonomik Tedbirler, Kısa Çalışma Ödeneği, Amme Borçlarının Yeniden Yapılandırılması.

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihi açısından oldukça kritik bir dönemeçten geçiyoruz. Çin’de başlayıp kademeli bir şekilde dünyanın büyük bir bölümünü etkisi altına alan korona virüsü, tüm dünyada sosyal ve ticari hayatı durma noktasına getirdi. Virüsün yol açtığı pandeminin yayılımını sınırlandırıp kontrol altına almak adına otoritelerin uyguladığı izolasyon tipi tedbirler, orta vadede normalleşmenin daha erken tesis edilmesine yol açacak olsa da, kısa vadede tedarik ve tüketim zincirinde daha belirgin bir kopuşu kaçınılmaz olarak beraberinde getirdi. Bu da kısa vadede çözümü zaruri bir sorunu gündemin ilk sırasına taşıdı: Gerek korona virüsünün doğrudan yol açtığı, gerekse de alınan tedbirlerden dolayı zaruret haliyle karşılaşan birey ve kurumların zararlarının telafi edilmesi, normal yaşamlarının devamının tesis edilmesi, ekonominin uzun vadeli istikrarının yeniden sağlanması adına radikal nitelikte adımlar atılması gerekli hale geldi.

Pandeminin baş gösterdiği ilk günden itibaren devletler hızlı bir şekilde aksiyon olarak devreye girdiler. İlk olarak, para otoriteleri faizleri olabildiğince indirdiler. Birçok merkez bankası, politika faizini sıfır seviyesine yaklaştırdı. Sonrasında sınırsız nitelik ve nicelik ile parasal genişlemeye gidildi. Normal şartlarda, finans sektörü açısından “en son borç veren merci” özelliğine sahip olan merkez bankaları bu özelliklerini reel kesimi de kapsayacak şekilde genişletme kararı aldılar. Özellikle de Amerikan Merkez Bankası (FED) sınırsız likidite genişlemesi taahhüdünde bulundu. FED bu süreçte 14 ülkenin merkez bankası ile swap anlaşması yaparak küresel bazda artan ABD Doları (USD) talebini kontrol altına alma yoluna gitti. Bununla da yetinmeyen FED, Amerikan tahvilleri üzerindeki satış baskısını hafifletmek adına dünyadaki merkez bankalarına, ellerindeki tahviller karşılığında USD likiditesi sağlama imkânı ile repo operasyonları başlattı. Kısacası, FED’in dünya merkez bankası rolüne soyunduğuna şahit olduk.

Tüm bu radikal nitelikteki adımlara rağmen küresel mali piyasalardaki satış havası bir türlü dinmedi. Konuya şöyle bir metaforla yaklaşmak istiyoruz. İnsanlar marketlerden alışveriş yapmıyor! Bunun nedenini anlamaya çalışan yetkililerin aklına raflardaki ürün fiyatlarının yüksek olabileceği geliyor. Bu sorunu gidermek adına fiyatları indirmek, bir alana ikincisini bedava vermek tarzında adımlar atılıyor. Ancak bu adımlar anlamlı bir karşılık bulmuyor. Tıpkı ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi adına faiz indirimlerine gidilmesi gibi... İkinci adım olarak raflarda yeterli mik-

tarda ürün olmayabileceği ve bunun da potansiyel tüketicileri marketi ziyaret etmekten alıkoyabileceği geliyor. Buna karşılık olarak market raflarındaki ürün sayısı ve çeşidi artırılıyor. Yine arzu edilen ölçüde bir çözüm yok! Tıpkı sınırsız parasal genişleme kararının ekonomide istenilen etkiyi yaratmaması gibi... Biraz daha etraflıca düşünen yetkililer tüketicilerin evlerinden çıkıp da markete gidemeyebilecekleri fikrini edinince raflardaki ürünleri doğrudan tüketicilerin evine servis yapacak bir mekanizma arayışına koyuluyorlar ki bu da sorunu çözüyor. Aynı paralelde, devletler destekleme paketleri üzerinden merkez bankalarının yarattığı “bol ve ucuz likiditeyi” krizden zarar gören kesimlere aktararak, bir süreliğine de olsa sistemin akışkanlığını sağladılar. ABD’nin 2.2 trilyon dolarlık bir destekleme paketi ile başlattığı, bazı ekonomilerde GSYH’nın %20’sine varan rakamlara ulaşan nakit, gayri nakit, erteleme tarzındaki adımlar ile geçici de olsa sakinleşme sağlandı.

Yaşadığımız bu gelişmeleri doğru tespit etmemiz gerekiyor. 1987 Kara Pazartesi, 2000 Dot.Com Balonunun patlaması ya da 2008 Finansal Krizi ile yapılan karşılaştırmaların doğru olmadığı kanaatindeyiz. Zira o krizlerin başlangıç noktasını “finansal ani duruşlar” teşkil ediyordu. Yani ilk sorun finansal piyasalarda başlıyor sonra zincirleme bir şekilde ekonominin geneline yayılıyordu. Şimdi ise aksine “ekonomik bir ani duruş” ile karşı karşıyayız. Yani, bu defa önce reel sektör başta olmak üzere ekonomik faaliyetler durdu ve yaşananların doğrudan hanehalkı üzerinde olumsuz etkileri oluşmaya başladı. Finansal varlıklarda son yıllarda oluşan balonvari yapılar nedeniyle de ekonomik ani duruşun finansal piyasalar üzerindeki tesiri daha şiddetli oldu. Bunun sonucunda ise birden fazla pandemi ile karşı karşıya kaldık. Bunların ilki, sorunun kökeni olan Covid-19. İkincisi, finansal piyasalara hâkim olan panik ortamı. Üçüncüsü, toplumda oluşan histeri havası. Normal şartlarda Covid-19 tek başına dahi yıkıcı etkiler doğuracakken şimdi diğerleri ile birlikte olumsuzluğun daha da pekiştiği, ekonomideki beklentilerin belirsizlik ve geleceğe yönelik kaygılar nedeniyle giderek olumsuzza döndüğü bir tablonun oluşmasına neden oldu. Bugün yaşadığımız gelişmeleri geçmişle benzerlikler kurmamız gerekiyorsa 1929 Büyük Dünya Buhranı ile 2. Dünya Savaşı’nı bir bütün olarak ele alıp karşılaştırmamız daha makul olacaktır. O dönemde yıllarca etkili olan bir krizin şu an kısa zaman dilimine sıkıştırılmış bir versiyonunu tecrübe ediyoruz. Üstelik, yansımaları sürecek ve doğru önlemler alınmaz ise daha da kötüleşecek. Hülasa, çok

büyük bir riskle karşı karşıya olduğumuz not düşülmelidir. Zaten, birçok finansal ve ekonomik gösterge de bu tabloyu teyit ediyor. Hisse senedi borsalarındaki düşüş oranı, ABD’de istihdam piyasasındaki büyük erime, PMI göstergelerinin dramatik oranda daralmaya işaret etmesi, vb.

Türkiye ekonomisi bu krize tabiri caizse tek ayak üzerinde yakalandı. 2018 yılının ikinci yarısında yaşanan ve yansımaları itibariyle 2019 yılının büyük bir kısmını etkileyen finansal türbülansa karşı atılan adımlar tam meyvelerini verecekken yaşanan bu kriz Türkiye ekonomisini kırılğan bir halde yakaladı. Zira, halihazırda atılmış olan adımlar krize karşı mücadelede ilave bir manevra alanını sınırlandırıyor. Şöyle ki, 2018 yılı ortasından itibaren maliye politikaları üzerinden uygulanan destekleme adımları bütçe dengelerini bozmuş, kamu bankalarının başta kredi genişlemesi olmak üzere attığı adımlar şu an ilave destekler sunmasını zorlaştırmış, Türk Lirası’nın değerini korumak için uygulanan stratejiler ise döviz rezervlerini azaltmış durumda... Ekonomik faaliyetlerin hızlandığı, enflasyonun ve cari açığın düşüş eğilimine girdiği, ekonomide dengelenmenin yavaş yavaş sağlanmakta olduğu ve ekonomik büyümenin yeni yeni artıya geçtiği bir ortamda yaşanan bu olaylar bizi birçok ülkeden daha fazla olumsuz etkiledi zira biz hastalığı yeni atlatmış, nekahet sürecinden normal hayata doğru geçiş yaparken bağımsızlık sistemimizi zayıf yakaladı. Buna rağmen otoritelerin adımlar attığını gözlemliyoruz. İlk olarak, dünyadaki tüm merkez bankaları gibi TCMB de faizlerde indirim gitti. Aslında, Türk Lirası’nın değerini korumak adını bu adımın atılmamasını daha anlamlı görüyorduk! İkinci olarak, 100 milyar TL’lik bir destekleme paketi açıklandı. Nicelik olarak bu paketin makul ve faydalı olduğunu kabuk etsek de nitelik olarak daha hazırlıklı, kapsayıcı ve doğrudan hedef noktalara parmak basan bir paketi tercih ederdik. Üçüncü olarak ise TCMB’nin parasal genişlemeye başladığına şahit olduk. Ortalama bir iktisatçının normal şartlar altında kabul edemeyeceği bu adım şu ortamda birçok merkez bankasının almak zorunda olduğu en öncelikli karar. Ama, bizim gibi para birimi rezerv para niteliğine sahip olmayan, döviz rezervleri göreceli olarak düşük olan ve dolarizasyon eğiliminin kuvvetli olduğu ekonomilerde itina ile atılması gereken bir adım...

2008 krizi sonrasında finansal lügatımıza “**siyah kuğu**” kavramı girmişti. Siyah kuğu, öngörülmesi güç ya da imkânsız nitelikte bir olay olup önemli sonuçlara sebebiyet veren şeylere genel olarak atfedilen bir etikettir. Kısacası, olasılıksız görünenin etkisi şeklinde ifade

edilebilir. Avustralya’nın keşfinden önce dünyada tüm kuğuların beyaz olduğu bilinir, bu nedenle de kuğu eşittir beyaz nitelendirilmesi bile yapıldı. Avustralya’nın keşfi sonrasında siyah kuğu görülünce o güne kadar kuğu ile ilgili olarak bilenen en temel özellik yanlış çıkmış oldu. Bu örnekten hareketle, finansal piyasalar veya ekonomiler için de bu özelliğe sahip olan unsurları siyah kuğu ile nitelendiririz. Şu an tarihin gördüğü en büyük siyah kuğulardan birisi ile karşı karşıyayız. Bu nedenle de bugüne kadar bildiğimiz şeyleri bir kenara bırakmamız, belki de tüm değerlendirmelere ve yorumlara sıfırdan başlamamız gerekebilir. Başka bir ifade ile, Korona Sonrası (K.S.) dönem asla Korona Öncesi (K.Ö.) dönem ile aynı olmayacak. Bu iddiadan hareketle, K.S. döneminde uygulanması gereken ekonomik politikaların da öncekilerle aynı olmasını beklememek lazım. Bu raporda ortaya koyacağımız çözüm önerilerinde de bu bakış açısına bağlı kalacağız, eskiden bilinenlerin artık geçerli olmayabileceği, yeni tedavilerde daha cesaretli ve yaratıcı olunması gerekebileceği savından hareket edeceğiz. Bildiğimiz tek şey var, o da bilinmezlerin sayısının fazla olduğudur (*known unknowns*).

Bu krize karşı mücadelede eşgüdüm ile birçok sorun eş zamanlı müdahale edilmeli, proaktif yaklaşımlarla radikal nitelikte adımlar atılmalı. Aksi yöndeki her politika demeti başarı oranını aşağı çekecektir. Ancak, bir hususun ehemmiyetle önceliklendirilmesi gerektiğine inanıyoruz. O da şirketler kesimindeki sorunların olabildiğince azaltılması olmalı. Nakit akışı sektöre uğramış ve bazı işletmeler açısından durma noktasına gelmiş, gelecek faaliyetleri şüpheli hale gelmiş, yaşadığı sorunlar nedeniyle istihdam yaratabilme potansiyeli zayıflamış, üretim zincirindeki olası kırılmalardan dolayı Türkiye ekonomisinin istikrarlı büyümesini risk altına atabilecek olan bir kurumsal yapının ivedilikle ele alınması, sorunlarının azaltılması ve reformlar sayesinde orta ve uzun vadede normalleştirilmesi gerekiyor. Gerek dünyada, gerekse de ülkemizde yaşanan eski krizler açık bir biçimde göstermiştir ki üretim ve hizmet kesimlerindeki sorunlar giderilmeden atılacak her türlü istikrar adımları tam anlamıyla amacına ulaşmıyor. Bu nedenle de krize karşı mücadele bir noktadan başlayacak ise o nokta reel sektörün rehabilitasyonu olmalıdır. Bunun da olabildiğince etkin, kapsamlı, sorunun esas noktalarına temas edebilen, optimal, toplumun her kesiminin üzerinde mutabık kalacağı araçlar paketi ile yapılması gerekmektedir. Bu çalışmamızda, özgün ve bağımsız bir yaklaşımla ne tür yöntemlerin izlenmesi gerektiğini tartışmaya açık şahsi fikir ve önerilerimizi masaya ya-

tıracağız. Bu sayede bir miktar da olsa katkıda bulunabileceğiz, ne mutlu bize!

İktisat, sosyal bir bilimdir. Fizik ya da kimya gibi ispatı mümkün olan, genel kabul görmüş kuralları olan ve dünyanın her yerinde aynı sonuçları vermesi gereken ilkelere sahip olan pozitif bir bilim değildir. Bu nedenle de iktisatta genel kabul gören kurallar olmamalıdır. Bu nedenle de asla herkese tek beden kıyafet sunamaz (*one size does not fit all*). Etkilere karşı verilecek tepki zamana, mekâna, koşullara, insanlara göre farklılık arz edebilir. Bu nedenle de iktisatta terzi çıktısı ürünler kavramı çok önemlidir (*tailor's made*). Bu gerçek, özgün olmayı, uyumlu adımlar atmayı, bütüncül yaklaşmayı gerektirir. Atılan bir adım bir yerde olumlu etki yaratırken başka bir yerde beklenmedik bir sonuç doğurup tüm sistemi çökertebilir. Bu da koordinasyonu, bütüncül yaklaşımı, kısa/orta/uzun vadelere hem ayrı ayrı hem de bir bütün halinde yaklaşmayı gerektirir. İktisat bilimine ilişkin bu temel ifadeleri sunmamızın ana nedeni reel sektöre yönelik olarak sunacağımız önerilerin yanında, ki umarız bunlar işe yarayacak, nakit akış yeniden tesis edilecek ve reel ekonomideki durumu engellenecek, bir de krizden çıkışın bugünden planlanması gerekiyor. Yani, sisteme enjekte edilen fazla likiditenin nasıl geri çekileceği, artan bütçe açığının nasıl finanse edileceği, devletin artan rolünün nasıl azaltılacağı ve benzeri soruların şimdiden cevaplandırılması gerekiyor ki, kredibilitesi yüksek ve şeffaf bir politika bütünü oluşturulabilsin. Bu sayede zaten kırılğan ve döviz fakiri olan ülkemizden çıkışlar, sistem dışına yönelmeler önlenibilsin... Bunun için de doğru ve planlı bir iletişim stratejisine ihtiyaç duyulmaktadır ki çalışmamızı bu hususlar ile de destekleyip bütüncül bir yapı sunmak gayretinde olacağız.

2. POLİTİKALAR NASIL DİZAYN EDİLMELİ?

Ekonomik krizler, sebepleri farklı olsa da sonuçları genellikle benzer özellikler içerir. Bu açıdan bakılınca, yeni bir durumla karşı karşıya olmadığımız aşikâr. Geçmiş krizlere karşı geliştirilmiş olan politikalardan hareketle yeni tedavi seti oluşturmamız pekâlâ mümkün! Nasıl mı? Öncelikle tespitleri doğru ve isabetli bir şekilde yapmamız gerekir. Bu kapsamda:

a) Ekonominin durma noktasına gelmesi nedeniyle ortaya çıkan nakit akış sorununun hafifletilip bu süreçte oluşan likidite sıkışıklığının yan etkilerinin giderilmesi;

b) Bankacılık sisteminin bu süreçte karşılaşılabileceği likidite sorununa karşılık otoriteler aracılığı ile desteklenmesi;

c) Kamu otoritesinin ekonominin geneline enjekte edeceği desteklerin finansmanının rasyonel bir şekilde kurgulanması;

d) Gerek borçlanma, gerekse de para basma suretiyle oluşacak makro ekonomik sorunların orta ve uzun vadede ne şekilde giderileceğine ilişkin politikaların dizayn edilmesi;

e) İletişim politikasının isabetli bir şekilde oluşturulup kamuoyuna doğru bilgilerin zamanında verilmesi ve bu sayede de kamuoyu desteğinin sağlanması;

f) Atılacak adımların etki ve yan etkilerinin doğru bir şekilde değerlendirilip optimal çözümlerin peşinden gidilmesi;

g) Bu süreçte kamu kaynaklarının kullanılacağı unutulmayıp toplumun her kesiminin azami mutabakatına dayalı stratejiler geliştirilmeli ya da radikal nitelikte adımlar atılacaksa da bunun uzun vadede ne gibi kazançlar sağlayacağı hususunda kamuoyu ikna edilebilmeli ki atılan adımların olası siyasi maliyeti otoriteleri isteksizliğe sevk etmesin. Bu listeyi biraz daha uzatabiliriz ancak ana başlıklar şimdilik bunlar.

Tespitlerin ardından sıra uygulanması gereken politika setlerine gelecek. Her şeyden önce yukarıda sıralanan maddeleri de önceliklendirmek gerekse de atılan bir adımın diğer maddeler üzerinde olumsuz etki yaratmamasına dikkat edilmeli. Yaratacaksa da bunun sınırlı düzeyde kalması için optimizasyona gidilmeli (bütünün bir parçası adına en iyi senaryo olarak nitelendirilebilecek bir tercih bütünün geneli için en iyi senaryo olmayabilir. Bu nedenle de ikinci en iyi senaryonun uygulanması daha optimal bir çözüm önerisi addedilebilir). Bu noktadan itibaren uygulamaların tümdengelim mi ya da tümevarım mı olacağına karar verilmeli. Yani, makrodan başlayıp mikroya ulaşmayı mı denemeliyiz ya da tam tersini mi? Bu noktada literatürde tam bir uzlaşma olmadığını biliyoruz. Bununla birlikte, zamanlama ve operasyonel süreçleri kısaltabilmek adına ağırlıklı olarak tümevarım yöntemi izlenmektedir. Yani, politika seti önce piramidin en üstündeki aktöre uygulanıp sonra onun üzerinden kademeli bir şekilde aşağıya doğru inmesi izlenmekte ve denetlenmekte. Ancak bizim buna kavramsal bazda itirazlarımız olacak. Bunu ilerleyen paragraflarda detaylı bir şekilde irdeleyeceğiz. Öncelikle, korona krizi boyunca Türk otoritelerinin attığı adımları ele almamız gerekirse...

Türkiye'de korona krizine ilk politika tepkisi TCMB tarafından 17 Mart tarihinde politika faizi 100 baz puan indirilerek geldi. TCMB aynı toplantıda likidite anlamında da adımlar attı. O tarih itibarıyla kü-

resel para otoritelerinin tamamı faiz indirdiğinden dolayı bu tepkiyi normal olarak karşıladık. Ancak, bugün baktığımız zaman TCMB'nin faizlerde değişikliğe gitmeyip sabit bırakarak Türk Lirası'na destek çıkması daha faydalı olabilirdi diye düşünüyoruz. Bu süreçte küresel para otoritelerinden tamamına yakını faizlerde indirim gitti. Bu eğilimin dışında kalan tek Kazakistan oldu, o da düşen petrol fiyatları karşısında Kazak Tengesi üzerindeki sert değer kaybı baskısını azaltmak adına özel bir toplantı ile faizlerde 275 baz puan artırıma gitti. Buna karşılık, Kazak Tengesi'nin 1 Mart'tan bu yana para birimleri arasında en çok değer kaybı yaşayanlardan biri olması, alınan faiz artırımı kararının çok da işe yaramadığına işaret ediyor. İkinci adım olarak, Türkiye'deki ekonomi yönetimi tarafından 100 milyar TL tutarında 21 maddeden oluşan bir özel sektör destek paketi açıklandı. GSYH'nin yaklaşık olarak %2,5'i düzeyindeki destekleme paketi ağırlıklı olarak korona krizi nedeniyle nakit akışında sorun yaşayan sektörler, düşük gelirli nakit yardımı gibi geniş çaplı önlemler içerdi. Ancak, paket dizayn edilirken mikro bazdaki noktalara odaklanılmadığından dolayı ancak birkaç gün içerisinde yapılan ilaveler ile paket nihai halini aldı. Sonrasında sıra bankaların attığı adımlara geldi. Kamu bankalarının başlattığı açıklamalar daha sonra özel bankalar tarafından da sürdürüldü ve hem destekleme paketinde bankalara verilen sorumluluklar somutlaştırıldı, hem de bankaların kendi müşterilerine yönelik destekleme adımları gündeme alındı. En son olarak, 31 Mart tarihinde TCMB'nin parasal genişlemeye de imkân tanıyan beş maddelik ilave tedbirleri hayata geçirildi. Hiç şüphesiz, gerekli olması halinde yeni adımlar da gündeme gelecektir. Ancak, şu aşamada, korona krize karşı genel hatlarıyla uygulamaya konulan tedbirleri dört ana başlık altında özetleyebiliriz.

Bu tedbirleri birbirinden ayırmak mümkün değil, aksi taktirde bütüncül bir stratejiden bahsedemeyiz. Ekonominin bir bütün olarak ele alınması gerekiyorsa, ki böyle olmalı, alınan bir tedbirin bir kanal üzerinden ekonominin geneline sirayet edeceği asla gözden kaçırılmamalı. Bununla birlikte, bu çalışmamızın ana odak noktası reel sektör olduğu için bu noktadan itibaren doğrudan olarak reel sektörü hedef alan tedbir ve stratejilere odaklanacağız. Bu kapsamda uzun bir liste oluşturmamız mümkün. Ancak, bunları ana kategoriler altında sınıflandırmamız gerekirse başlıca 5 grup teşkil ettiğini söyleyebiliriz:

a) Nakit akışı bozulan şirketlere kredi vade uzatımı;

b) Maaş, vergi, kira gibi ödemeler için ilave kredi limitlerinin tesis edilmesi;

c) Vergi ve sosyal güvenlik ödemelerinde vade öteleme,

d) Başta Eximbank kredi limitlerinde artırım ve TCMB reeskont kredilerinin devreye alınması olmak üzere ihracatçıya tanınan ilave kredi imkanları,

e) KOBİ'lere ağırlık vermek kaydıyla Kredi Ganti Fonu (KGF) limitlerinin artırılması,

f) Kısa Çalışma Ödeneği ile istihdam desteği sağlanması.

Bu önlemlerin büyük bir çoğunluğunun kredi şeklinde olup bankacılık sektörü üzerinden sağlanması amaçlanmıştır. Bu noktada kritik bir çekincemiz var: O da bankacılık sektörünün bu görevi ifa ederken ne derece başarılı olabileceğidir!

Bankacılık sektörü, ticari bir işletme olması hasebiyle, aldığı kararlarda ve attığı tüm adımlarda, doğal olarak, risk odaklı bir bakış açısı ile kârlılığını ön planda tutacaktır. Bu eğilim özel bankalarda daha kuvvetli olmakla birlikte kamu bankaları için de bir ölçüde geçerlidir. Zira, profesyonel bir yönetici, altına imza attığı bir kredi kararında riskleri dikkate alıp kredinin geri ödenilme ihtimaline göre kararını verecektir. Bunun doğal sonucu olarak da riski düşük olan işletmelere daha yüksek tutarda ve düşük faizle kredi verirken, riski göreceli olarak daha yüksek olan işletmelerde daha temkinli adımlar atacaktır. Bankacılık Kanunu'nda yapılan değişiklikler ile bankacılara biraz esneklik sağlanmış olsa da betimlediğimiz bu tabloda anlamlı bir değişiklik olmayacak. Basiretli olma ilkesinin gereği olarak olması da gerekmektedir. Bu koşullar altında, kredi riskinin tamamının, ya da 2017 yılında devreye sokulan KGF uygulamasındaki gibi çok büyük bir kısmının bankalara bırakıldığı bir yapıda acaba arzu edilen amaca rahatlıkla ulaşılabilecek mi? Bunda ciddi şüphelerimiz var. Zira, içinden geçtiğimiz siyah kuğu ortamında ekonomideki aktörlerin tamamı, değişen oranlarda zarar ve ziyanla karşı karşıyalar. Bu aktörlerin varlıklarını devam ettirebilmeleri adına kayıplarının belli ölçüde karşılanması gerekiyor. Bu kararı bankaların kredi değerlendirmelerine bırakmak pek doğru görünmüyor. Her ne kadar elimizde bu husus ile ilgili somut veriler olmasa da gözlemlerimiz o yönde ki, bankalar kredi imkanlarının büyük bir kısmını düşük riskli işletmelere ayırırken geri ödeyebilme riski göreceli olarak düşük olan işletmeler bu havuzdan ancak çok küçük oranda pay alabilmektedir. Hatta, düşük riskli işletmelere göreceli olarak düşük faiz oranı ile kredi kullandırarak... Bankacılık

teorisi de böyle olmasını gerektirmektedir. Bu arada, TCMB'nin zorunlu karşılık uygulamalarının kredi büyüme hızına bağlanması da bu eğilimde hiçbir değişiklik yaratmamıştır.

İkincisi, reel sektörde yaşanan kayıpların anlamlı bir kısmı sermaye kaybı şeklinde iken buna tedbir olarak ortaya konulan tedavi yönteminin kredi kanalı aracılığı ile olması ikinci çekince noktamızı teşkil ediyor. Şöyle ki, işletmelere kredi üzerinden destek sağlamak, kredinin vade tarihinde (yapılandırma ve ilave vadelenlendirmeler olsa dahi) faizi ile birlikte geri ödenmesini gerektirmektedir. Halbuki, sermaye kaybına maruz kalan işletmelerin bunu yerine getirmesi neredeyse imkansızdır. Bu nedenle de kredinin geri ödenme ihtimali oldukça düşüktür. Bu durumda da krediyi veren bankanın finansal tabloları bozulacak ve bu defa o cenahta sermaye ihtiyacı belirecektir. Zaten, elimizdeki veriler de bunu net bir şekilde teyit etmektedir. 100 milyar TL tutarındaki destekleme paketinin açıklandığı 18 Mart tarihinden 7 Nisan kapanışına göre Borsa İstanbul'da bankacılık sektör endeksi, sanayi sektörüne göre %20,5 daha kötü bir performans sergiledi. Bu durumda hem reel sektörün sorunları çözülemezken hem de bankacılık sektöründe sermaye ihtiyacı belirecektir ki bu da kaynakların doğru alanlara aktarılamaması ve sorunların zamanında çözüme kavuşturulamaması nedeniyle de ekonomideki toparlanmanın ötelenmesi anlamına gelecektir. Bu çalışmanın amaçlarından birisi, korona virüsü krizi nedeniyle işletmelerin uğradığı kayıpların tafafisinin bankacılık sektörü üzerinden kredi kanalı ile olmayacağını dile getirmek ve buna karşı alternatifler sunmaktır. Sonraki bölümlerde bu noktalar üzerinde eğileceğiz.

3. KRİZLE MÜCADELE: MEVCUT MEKANİZMALAR ÜZERİNDEN ALTERNATİF POLİTİKA ÖNERİLERİ...

OECD bünyesinde faaliyet göstermekte olan Vergi İdareleri Forumu'nun krizle mücadelede alınabilecek vergisel önlemler konusunda tavsiyeleri aşağıda sıralanmıştır:

1) İşverenler üzerindeki işçilik maliyetlerini düşürüp istihdamı koruyabilmek adına çalışanların ücretleri üzerinden alınmakta olan şahsi gelir vergisi ve sigorta primi kaynaklı kamusal yüklerin bir süreliğine kaldırılması veya ödemelerinin ötelenmesi,

2) Sağlık sektöründe krizle mücadeleye yönelik canını dişine takarak uzun saatler boyunca kelle koltukta çalışmak durumunda kalan sağlık çalışanlarına yönelik vergi muafiyetleri getirilmesi,

3) İlaç, gıda ve bazı sermaye mallarının ithalinde ödenen KDV, ÖTV, gümrük vergisi, vb. vergisel yükümlülüklerinin ötelenmesi veya geçici olarak kaldırılması ve kötüye kullanımları önleyici yönde denetim mekanizması önlemlerinin devreye alınması,

4) Kaçakçılığı önleyici önlemlerin beraberinde mükelleflerin KDV iade işlemlerinin hızlandırılması,

5) Şüpheli-değersiz hale gelen alacaklar nedeniyle üstlenilmiş olan KDV yükünün en aza indirilmesi için önlemler getirilmesi,

6) Vergisel yükümlülüklerle ilişkin son işlem tarihlerinin (beyanname verme, bildirim ve ödeme) ötelenmesi,

7) Belirli bazı durumlar için vergi cezaları ve gecikme faizi uygulamalarının durdurulması,

8) Mükelleflerin vergi borçlarının yeniden yapılandırılması ve faizsiz ödeme dönemi gibi uygulamalarla mükelleflere ödeme kolaylıklarının getirilmesi,

9) Vergi borçlarının tahsiline yönelik vergi idareleri tarafından rutin olarak yürütülmekte olan icra, haciz, banka hesaplarına el koyma, mülk/varlık satışı gibi uygulamaların geçici olarak durdurulması,

10) Vergi kaçakçılığı durumları dışında yürütülen vergi incelemelerinin bir süreliğine durdurulması ve yeni vergi incelemelerine bir süreliğine başlanmaması,

11) Mükelleflerin vergisel işlemlerinin (beyanname kabul etme-beyannameleri kontrol etme-ödeme-başvuru, özgelelerin/mükellef sorularının cevaplanması, vb.) hızlandırılmasına yönelik vergi idareleri hizmet sunum kalitesinin iyileştirilmesi, özellikle de her tür vergi iadesi işlemlerinin hızlandırılması, mükellef hizmetlerinin kalitesinin iyileştirilmesi, dijital hizmet kanallarının yaygınlaştırılması, telefonla mükelleflere verilen destek uygulamalarının yaygınlaştırılması ve mükelleflerle daha açık-şeffaf bir iletişim stratejisinin yürütülmesi,

12) Geçici vergi benzeri peşin vergi uygulamalarının beyan aşamasında kesinleşecek gelir/kurumlar vergisinin beyan dönemine kadar minimuma indirilmesi/ötelenmesi,

13) Zarar mahsup müesseselerinin kullanımlarının genişletilmesi ve özellikle geçmişe yönelik zarar mahsubu uygulamalarının devreye alınması.

Türkiye'de pandemiyle mücadele kapsamında "Ekonomik İstikrar Kalkanı" verilen paket kapsamında alınan önlemleri ana başlıklar altında aşağıda özetleyebiliriz:

1) Kısa çalışma ödeneği uygulamasının uygulama şartlarının (hizmet akdine tabi olma şartının 120 gün-

den 60 güne indirilmesi, son 3 yılda işsizlik sigortası prim ödeme gün sayısı şartının 600 günden 450 güne indirilmesi, başvuruların elektronik ortamda alınması, vb.) kolaylaştırılması, (Kaynak → İşsizlik Fonu)

2) Tüm sektörlerle 2020 yılında da istihdama destek ve işgücü maliyetlerini azaltmak için belli şartlar dahilinde asgari ücret desteği sağlanması, (Kaynak→İşsizlik Fonu)

3) Karşılıksız çek düzenleme cezalarının durdurulması ve karşılıksız çek ve sicil affı getirilmesi,

4) Sektör ayrımı gözetmeden Hazine destekli KGF kefaletli çalışan sayılarında azaltma yapmama koşuluyla başta KOBİ'ler olmak üzere kurumsal ve ticari ölçekteki tüm firmalara kamu bankaları üzerinden İşe Devam Desteği Kredisi kullanılması,

5) 5.000 TL/ay altında geliri olan vatandaşlara yönelik kamu bankaları tarafından uygun faiz oranlı kredi imkanları getirilmesi,

6) Halkbank üzerinden esnafa yönelik düşük faizli 25.000 TL limitli işletme finansman desteği sağlanması,

7) Özel bankalar tarafından başta KOBİ'ler olmak üzere şartları sağlayan tüm şirketlere yönelik Hazine destekli KGF kefaletli Çek Ödeme Destek Kredisi ve Kredi Desteği uygulamasının devreye alınması,

8) MASAK ve Ticaret Bakanlığı aracılığıyla stokçuluk ve karaborsacılığa yönelik mücadele yürütülmesi,

9) Dar gelir gruplarına yönelik bazı nakit destek ödemelerinin yaygınlaştırılması ve emeklilere yönelik bayram ikramiyesi ödemelerinin ödeme tarihinin öne çekilmesi,

10) Devlet destekli ticari alacak sigortası uygulamasının 125 milyon TL ciroya kadar olan KOBİ'leri kapsayacak şekilde kapsamının genişletilmesi,

11) Belediyelerin aylık vergi payı ödemelerinde borçlarına karşılık yapılan 3 milyar TL'lik 3 aylık (Nisan-Mayıs-Haziran) kesinti yapılmaması yoluyla borçlu belediyelere krizle mücadele için ilave kaynak yaratılması,

12) Cumhurbaşkanlığı tarafından krizden etkilenen dar gelir gruplarına yönelik olarak "Biz Bize Yeteriz Türkiyem" adıyla yardım kampanyası başlatılması,

13) Ticaret Bakanlığı'nın 2020 yılı için Şirketlerin kâr payı dağıtımlarını kısıtlaması.

Buraya kadarki önlemler sektör ayrımı yapmaksızın uygulanacakken sektörler özelinde aşağıdaki düzenlemeler devreye alınmıştır:

14) Bazı mükellef gruplarının mücbir sebep içerisinde bulunduğu kabul edilerek vergi ve SGK ödeme yükümlülüklerinin 6 ay süreyle ötelenmesi, (Hedef Sektörler: Perakende Ticaret, AVMLer, Demir Çelik ve Metal Sanayi, Otomotiv, Lojistik-Ulaşım, Sinema-Tiyatro Faaliyetleri, Konaklama, Yiyecek ve İçecek Hizmetleri, Tekstil ve Konfeksiyon Faaliyetleri, Etkinlik ve Organizasyon),

15) Üniversite hastanelerindeki sağlık çalışanlarına performans ödemelerinin 3 ay tavadan yapılması (Hedef: Sağlık Sektörü Çalışanları),

16) Stok finansmanı desteği sağlanmasını teminen düşük faizli kredi imkanlarının sağlanması (Hedef Sektör: İhracatçılar),

17) Tecil-terkin gibi bazı vergisel uygulamalarda sürelerin esnetilmesi (Hedef Sektör: İhracatçılar),

18) Konaklama vergisinin uygulamasının 1.1.2021'e ertelenmesi (Hedef Sektör: Turizm),

19) Havayolu taşımacılığında KDV oranının Haziran sonuna kadar % 1'e indirilmesi (Hedef Sektör: Turizm/Havacılık),

20) Ecrimisil ve kullanım bedeli ödemelerinin ötelenmesi (Hedef Sektör: Turizm),

21) 500.000 TL altındaki konutlarda kredilendirilebilir miktarın % 80'den % 90'a çıkartılması ve asgari peşinatın % 10'a düşürülmesi (Hedef Sektör: İnşaat),

22) Koronavirüse karşı Ar-Ge projelerinde çalışacaklar için TÜBİTAK Stajyer Araştırmacı Burs Programı kapsamında burs verilmesi (Hedef Sektör: Sağlık).

Tüm bu alınan önlemler birlikte değerlendirildiğinde; her ne kadar hükümet tarafından kapsamlı bir destek paketi uygulamaya konulmuş olsa da yukarıda detaylı olarak açıkladığımız üzere işletme nakit akışlarının rahatlatılması, hanehalklarının nakit akışlarının rahatlatılması, işletmelerdeki sermaye kayıplarının telafi edilmesi ve istihdamın korunması ana hedefleri açısından bakıldığında tedbirlerin yeterli olmadığını söyleyebiliriz. Şöyle ki;

a) İstihdamın korunmasına yönelik Kısa Çalışma Ödeneği (KÇÖ) uygulamasının her ne kadar uygulama şartları kolaylaştırılmış olsa da pandemi salgınının etkisinin ne kadar süreceğinin belli olmaması, belirli işletmelerin faaliyetlerini tamamen durdurmak zorunda kalması, işletme sermayelerinin zayıf olması, 450 gün prim ödeme şartı-bordronun nasıl hazırlanacağı ve KÇÖ'nün halihazırda diğer SGK teşviklerinden yararlanma durumunu nasıl etkileyeceği gibi temel konularda belirsizlikler, KÇÖ'nün uygulamaya girdiği ilk

hafta yarım ücret uygulama zorunluluğu, KÇÖ'nün asgari ücretin 1,5 katı ile sınırlı tutulması, yoğun başvuru nedeniyle KÇÖ başvurularına hızlı dönüş yapılamaması, KÇÖ'nün uygulama süresinin 83 günle sınırlı olması, KÇÖ başvurusunun nasıl yapılacağı ve uygulamasının nasıl olacağı konusunda uygulamaya yönelik basit bir rehberin bile yayınlamamış olması gibi düzenlemeler nedeniyle KÇÖ'den yararlanma imkanları sınırlı kalmakta ve özel sektörde faaliyeti krizden olumsuz etkilenen işletmelerde çalışanlara zorunlu olarak birikmiş yıllık izinlerini kullandırılması veya çalışanların ücretsiz izne yollanması uygulamalarına sıklıkla rastlanmaktadır.

b) Her ne kadar kamusal seçimin bir sonucu olarak belirli bazı sektörlerde mücbir sebep kapsamında vergi-SGK prim ötelemesi ve geçici vergi indirimleri gibi uygulamalar devreye alınmış olsa da, uygulamada küresel salgının tüm sektörleri doğrudan ya da dolaylı olarak etkilediği ve sokağa çıkma yasağı, hastalık, işyerinin politikası, vb. zorunlu nedenlerle vergisel-muhasebesel işlemlerin yürütülmesinde gecikmeler yaşandığı dikkate alınarak mücbir sebep halinin ayırım yapılmaksızın tüm sektörler için geçici olarak uygulamasının daha doğru ve hakkaniyetli olacağı düşünülmektedir. Zira, mevcut düzenlemede aynı işi yapan ancak Şirketleşme yerine şahsi gelir vergisi mükellefi olarak mükellefiyet açtırmayı tercih eden veya 65 yaş üstü ile kronik rahatsızlığı olan Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerle çalışmakta olan mükellef gruplarına vergi ötelemesi imkanı getirilirken; kurumlar vergisi mükelleflerine veya daha genç ve sağlıklı meslek mensuplarıyla çalışmakta olan mükellef gruplarına vergi ötelemesi imkanı getirilmemesi kanun önünde eşitlik ve adalet kavramlarıyla bağdaşmamakta ve mevcut ekonomik ortamda alacak tahsilatında sıkıntı yaşayan ve kriz öncesi alınan siparişlerini/işlerini tamamlayınca ne yapacağını bilemeyen/önünü göremeyen işletme sahiplerini yaklaşan vergi ve sigorta yükümlülüklerini nasıl ödeyeceği konusunda derin düşüncelere sevk etmektedir.

c) 3 ay sonrasına ilişkin netlik kazanmayan pek çok hususun bulunduğu günümüz iş ortamında istihdamı azaltmama şartıyla işletmelere KGF kredisi imkânı getirilmesi Şirket yöneticilerinde söz konusu kredi imkanlarından yararlanma noktasında tereddütler oluşturmaktadır. Türkiye ekonomi tarihinin son 5 yılına damga vurmuş olan KGF kredilerinde geçmiş tecrübeler kredilerin amacı dışında ev, araba, vb. alınmasında kullanılması, KGF kredilerin önemli bir kısmının ödenememesi, kredi riskinin gerçekleşmesi durumunda bankaların KGF kefaletini tahsil noktasında yaşadığı sıkıntılar, mevcut KGF kredilerinin da-

ğıtımını konusunda BDDK'nın da tavsiyesiyle banka yöneticilerini aşırı seçici davranıp kredi riskini en aza indirmeye zorlamakta, beklentilerin ve ihtiyaçların çok altında limit tahsislerine şahit olunmakta ve gerçekten kaynağa ihtiyacı olan işletmelerin söz konusu kredi imkanlarına ulaşması güçleşmektedir.

d) Geçici ekonomik sıkıntı veya nakit sıkışıklığı içerisinde olan işletmelerin ekonomiye kazandırılması amacıyla 2018'de getirilen değişikliklerle birlikte kaldırılan iflas ertelemesi düzenlemesi yerine yoğun şekilde kullanılmaya başlayan konkordato düzenlemesinin banka bilançolarına ağır hasarlar açtığı bir vakıadır. Ancak, amacı dahilinde kullanılıp sıkı denetlendiğinde istihdamın korunması ve Şirketlerin ekonomiye kazandırılması noktasında önemli katkılar sağlayacağına inandığımız konkordato düzenlemesinin başvuru şartları her geçen gücün daha da zorlaştırılıp maliyetli hale getirilmektedir. Nitekim Kamu Gözetimi ve Muhasebe Standartları Kurumu (KGK) tarafından 23.3.2020'de alınan kararlarla konkordato denetimlerinin sadece kamu yararını ilgilendiren kuruluşlar dahil denetim yapan bağımsız denetim şirketleri tarafından yapılmasının zorunlu hale getirilmesi bu yönde atılmış bir başka adım olarak karşımıza çıkmaktadır.

e) Türkiye uygulamasında ticaretin finansmanında önemli bir yer tutan çeklere ilişkin 7226 sayılı Kanun ile yapılan düzenleme neticesinde ibraz süresinin son günü 13.03.2020 ile 30.04.2020 tarihi arasına denk gelen çeklerin ibraz sürelerinin durdurulması, çekleri ödeme güclüğü içinde bulunan firmalara sicil affı getirilmesi, çeklerin ödemesine yönelik KGF kaynaklı özel bankalar öncülüğünde kredi imkanları getirilmesi piyasadaki nakit sıkışıklığının giderilmesi anlamında olumlu olsa da alınan bu kararın çekleri teminata vererek kredi kullanmış bankaların ve aynı şekilde çeklerini vadesinde tahsil edemeyecek olan şirketlerin nakit akışını olumsuz yönde etkileyeceği aşıkardır.

f) Kâr payı dağıtımlarının kısıtlanmasına yönelik karar, zaten az miktarda olan düzenli şekilde her yıl kâr payı dağıtımını yapan Şirketlerin ortaklarına ödeme yapabilmesi için yaratıcı muhasebe tekniklerine başvurmalarına neden olup işletme bilançolarının bozulmasına ve devletin dağıtılan kâr payları üzerinden tahsil edeceği stopaj gelirin düşmesine neden olacaktır. Ayrıca, söz konusu önlem nedeniyle yabancı sermayeli şirketlerden kâr dağıtımını yapmak isteyenler kısıtlanmış olacağından bu kararın yeni yapılması planlanan yabancı doğrudan sermaye yatırımları üzerinde de olumsuz etki yaratabilecek mahiyette olduğunu belirtmek gerekir.

g) Zaten 2018’de yaşanan döviz şoku sonrasında kredilerin tahsili ve kredi kalitesi noktasında güçlükler yaşamak durumunda kalan Türk bankacılık sisteminin Ekonomik İstikrar Kalkanı paketi kapsamında açıklanan önlemler nedeniyle ilave sermaye kayıpları yaşamaması ve geçmişten gelen kötü kredilerinin üstüne kriz nedeniyle oluşması muhtemel yeni batık kredilerin yaratacağı sermaye açıklarını nasıl kapatacağı belirsizliğini korumaktadır.

Tüm bunlar veriyken biz mevcutta alınan önlemlere ilave olarak aşağıdaki ekonomik tedbirlerin derhal uygulanmaya alınmasının önemli ve gerekli olduğunu düşünmekteyiz. Bu önerilerin bir ekonomik tedbir ve reform paketi içerisinde önerilerin her birinin bütçeye ilave maliyeti ve nasıl finanse edilmesinin planlandığının şeffaf bir şekilde kamuoyuyla paylaşılması ve kriz tedbirlerine ilişkin doğru bir iletişim stratejisinin yürütülmesi elzem gözükmektedir. Keza söz konusu reform paketiyle asıl hedefin ekonomik duruş, şirket iflasları ve reel sektörden bankacılık sektörüne yayılacak bir krizi önlemek olsa da; bu vesileyle ekonominin orta ve uzun vadede orta gelir tuzağından çıkmasını sağlayacak, kronik cari açık vb. sorunlarına merhem olabilecek ve yapısal dönüşümüne katkı sağlayacak bazı önlemlerin de söz konusu reform paketinin içerisine dahil edilmesi reform paketinin kamuoyu nezdinde sahiplenilmesine ve meşruiyetine katkı sağlayıp alınan ekonomik tedbir ve önlemlerin başarıya ulaşma şansını arttıracaktır.

A. KISA VADEDE ACİLEN HAYATA GEÇİRİLMESİ ELZEM GÖRÜLEN EKONOMİK TEDBİR VE ÖNERİLER

1. Mücbir Sebep Yararlanan Mükellef Kapsamının Genişletilmesi

Mevcutta sadece belli sektörlerdeki mükelleflere KDV, muhtasar, SGK ödemeleri 6 ay ötelendi. Ancak, yukarıda açıklanan nedenlerle bu önlemin yetersiz olduğu görüşünden hareketle tüm kurumlar vergisi ve gelir vergisi mükelleflerinin nakit akışının rahatlatılmasına yönelik olarak;

a. 2020 yılında bu yıla has olmak üzere kurumlar vergisi ve gelir vergisi mükellefleri açısından peşin vergi niteliğindeki geçici vergi uygulamasına son verilmeli ve 4. geçici vergi ve kurumlar vergisi beyannameleleri birleştirilip kurumlar vergisi beyanlarının 2020’ye özgü olarak 2021 yılı Şubat ayı ortasına çekilmesi sağlanmalıdır. Bu amacı sağlamaya yönelik başka bir alternatif ise 2020 yılı beyanlarına özgü olmak üzere geçici vergi uygulamasındaki %10’luk yanılma payının yükseltilmesidir.

b. Mücbir sebep hali sektör ayrımı yapılmaksızın tüm kurumlar vergisi mükellefler için uygulanmalı ve tüm mükelleflere belirli kamusal yükümlülüklerin (KDV, muhtasar, damga, SGK) ödenmesi noktasında 6 ay öteleme imkânı getirilmelidir.

c. Söz konusu ötelemeler nedeniyle oluşacak kamu finansman açığına yönelik olarak özel tertip devlet tahvili ihracı sağlanmalıdır.

2. Devreden KDV Stoğunun Eritilmesi

Mükelleflerin yaklaşık tutarı 200 milyar TL tutarında olduğu tahmin edilen ve yılların bir sorunu olarak birikmiş olan KDV iadelerinin 1 kerelik olmak üzere hazırlanacak özel amaçlı YMM raporuyla belgedikten sonra bağlı oldukları vergi dairelerine başvurarak Şirketleri adına düzenlenmiş Devlet İç Borçlanma Senetleri (DİBS’leri) teslim alması sağlanmalıdır. Bilançoda atıl şekilde beklemekte olan söz konusu alacakların DİBS’lere dönüşmesinin sağlanması ve mükellefler tarafından elde edilecek DİBS’lerin bankalara teminat olarak verilmesi sağlanarak söz konusu DİBS’ler neticesinde ilgili şirketlere bankalardan ilave limit tesisi sağlanmalıdır. DİBS’ler vasıtasıyla oluşturulacak limitler sayesinde ilgili Şirketlerin bankalardan asgari 1 yıl ödemesiz 3 yıl vadeli kredi olarak kullandırılması sağlanmalıdır. Söz konusu DİBS’lerin bankalar tarafından Hazine’ye sunularak iskonto edilmesinin sağlanması bir alternatif olabileceği gibi, DİBS’lerin vade sonuna kadar bankalar tarafından zorunlu karşılık olarak TCMB hesaplarında tutulmasının sağlanması başka bir çözüm olabilir. Söz konusu devir KDV iade stoğunun eritilmesi neticesinde oluşacak parasal genişlemenin orta vadede önüne geçilmesi açısından ekonomi yönetimi tarafından uygulama başlamadan önce gerekli mekanizmaların tesis edilmesi elzem gözükmektedir.

Devreden KDV iadelerinin eritilmesine yönelik bir başka alternatif, ilk önerimiz kadar işletmelerin nakit akışlarını hemen ve doğrudan etkilemeyecek olsa da devreden KDV iadelerinin kurumlar vergisi ve gelir vergisi matrahlarının tespitinde gider yazılmasının sağlanması yoluyla işletmelerin 2020 yılına özgü kurumlar vergisi ve gelir vergisi kaynaklı efektif vergi yüklerini minimize etmeleri sağlanmış olacaktır.

Bütçe imkânları ve parasal genişleme kısıtları dahilinde bu öneriler tüm devreden KDV stoğunun bir anda eritilmesini sağlayabileceği gibi, önerilerin kısmen uygulanmasının da mümkün olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

3. Geçmiş Yıl Zararlarının Geriye Doğru Yürütülerek İşletmelere Vergi İade İmkânı Yaratılması

İşletmelere sermaye desteği ve nakit akışı sağlanmasına yönelik olarak, halihazırda 5 yıl içinde gelecekte elde edilecek kazançlardan mahsubu mümkün olan cari dönem işletme zararlarının (işletmelerde geçmiş yıllar zararlarının gelecek yıl karlarından mahsubu uygulamasının) son 5 yıl içinde asgari 3 yıl kurumlar vergisi ödenmiş olması, sektör ortalamasının altında kâr beyan edilmemesi şartlarının son 5 yıl içinde asgari 3 yıl sağlanmış olması şartıyla 1 kerelik bir düzenlemeyle geçmişte ödenmiş kurumlar vergilerinin cari dönem zararına isabet eden kısmının mükelleflere hızlı bir şekilde nakit olarak iade edilmesine yönelik mekanizmaların devreye sokulması ve şartları sağlayan işletmelere bu yolla nakit enjekte edilmesi sağlanmalıdır. Bu önerimizin hayata geçirilebilmesi için yukarıda 1. maddede belirtilen önerilerimizden 2020 yılına özgü olarak geçici vergi uygulamasının kaldırılması uygulamasını ödemeye sınırlı tutup geçici vergi beyannamelerinin yasal sürelerinde verilmesinin sağlanması gerekmektedir. Bu uygulamanın geçmişte düzenli olarak kurumlar vergisi ödemiş mükelleflerle sınırlı tutulması, geçmiş dönemlerde hem katma değer yaratmış, hem vergiye gönüllü uyum sağlamış mükelleflerinin her çıkan yeni vergi affı düzenlemesiyle daha da örselenen vergi ödeme bilinçlerinin kuvvetlenmesine de yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Burada sektör ortalamaları mükelleflerin kendi beyanları üzerinden hesaplanabilir. Alternatif bir yöntem ise; 2020 yılı zararıyla sınırlı kalmak ve belli bir parasal tutarı geçmemek üzere son 3 yıl içinde ödenen kurumlar vergisi ve gelir vergisi tutarlarının % 50'sinin iadesi yoluna gidilmesidir.

4. Krizden Ağır Şekilde Etkilenen Sektörlere Yönelik Geçici Vergi İndirimleri

Krizden ağır şekilde etkilendiği görülen turizm, havayolu, etkinlik/organizasyon sektörlerinde faaliyet gösteren kurumlar ve gelir vergisi mükelleflerine yönelik 2020 yılına özgü olacak şekilde kurumlar/gelir vergisi oranlarının düşürülmesi sektörün nakit akışının rahatlatılmasına yardımcı olacaktır.

5. İstihdam Üzerindeki Vergi Yükünün Geçici Olarak Azaltılması

İstihdamın korunması, işletmelerin nakit akışlarının rahatlatılmasına ve işveren üzerindeki istihdam kaynaklı vergi ve vergi benzeri yüklerin azaltılmasına yönelik olarak 2020 yılına özgü olacak şekilde çalışanlar üzerindeki ücret kaynaklı vergi (şahsi gelir ver-

gisi) ve vergi benzeri ödemelerin (SGK primi, vb.) yani bordro kaynaklı kamusal yükümlülüklerin oranının düşürülmesi bir başka öneri olarak karşımıza çıkmaktadır.

6. Yeni Yatırımların Özendirilmesine Yönelik Teşvikler

Mevcut ekonomik ortamın tüm olumsuzluğuna rağmen krize yatırım ortamında yakalanmış olan, acil yatırım yapma ihtiyacı olan veya yatırım yapmayı düşünen imalat sanayi işletmelerini teşvik edici yönde 2020-2023 hesap dönemleri için indirimli kurumlar vergisi uygulamasında tüm yeni yatırımların "6. Bölge teşviklerine" uygulanan oran üzerinden değerlendirilmesi sağlanmalı ve tüm yeni yatırımların işletmeye alındıktan sonra uygulanacak amortisman oranları bu yıllara özgü yapılacak yatırımlarla sınırlı kalmak üzere 2 katına çıkarılmalıdır.

7. İşletme Bilançolarında Tarihi Değerleriyle Takip Edilmekte Olan Varlıkların Enflasyon Düzeltmesine Tabi Tutulması

Yararlanmak isteyen işletmeler açısından ihtiyari olarak, Şirket bilançolarında tarihi değerleri üzerinden gösterilmekte olan gayrimenkul, makine ve iştirak hisselerinin enflasyon düzeltmesine tabi tutulması ve oluşan değer artışı üzerinden 1 kerelik düşük oranlı (azami %1-2) vergi alınması sağlanarak uygulanacak kriz tedbirleri için ilave kamusal fon kaynağı yaratılabilir.

8. Geçmiş Yıl Kârlarının Dağıtımında İndirimli Gelir Vergisi Stopajı Uygulanması

Yukarıda da açıkladığımız üzere, işletme bilançolarını bozucu ve vergi tahsilatını azaltıcı etkileri nedeniyle işletmelere kâr dağıtım noktasında kısıtlama getirilmesini doğru bulmamakta aksine imkânı ve kaynağı olan şirketlerin meşru şekilde kâr dağıtımını yapmaya özendirilmesinin kamu mali dengeleri açısından daha doğru olduğuna inanmaktayız. Sermaye şirketlerinin bilançolarında bulunmakta olan geçmiş yıl kârlarının 2020 yılına özgü olacak şekilde 1 kerelik düşük bir gelir vergisi stopajı (örneğin % 5) ödenerek işletme dışına çıkarılmasına izin verilmesi ve şahıslar açısından şahsi gelir vergisi beyannamesi aşamasında da söz konusu temettü gelirleri nedeniyle ilave bir vergi alınmaması sağlanarak kriz tedbirleri için ilave kaynak yaratılabileceğini düşünmekteyiz.

9. Yardım Kampanyasına Yapılan Bağış Yardımların Özendirilmesi

Cumhurbaşkanlığı tarafından başlatılan yardım kampanyasına vergi mükellefleri tarafından yollanan bağış ve yardımların tamamının işletme vergi matra-

hında kazanç olsun olmasın indirilmesine imkân sağlanması (mevcutta bağış ve yardımın %100'ünün vergi matrahından indirilmesine imkân verilmesine rağmen bağış ve yardımın yapıldığı yılda kazanç yoksa yapılan bağış ve yardımın vergi matrahını azaltıcı etkisinden istifade edilmemiş oluyor) yine ilave bir kaynak imkânı sağlayacaktır.

10. Yardım Kampanyasına Yapılan Bağış Yardımların Yönetimi

Cumhurbaşkanlığı tarafından başlatılan Biz Bize Yeteriz Türkiyem yardım kampanyası neticesinde toplanan bağış ve yardımların yarısının detayları sonraki bölümlerde açıklanacak olan özel amaçlı şirkete (SPV'ye) sermaye olarak konulması, SPV'nin fon ve kaynaklarının kullanım yerlerinin aylık bazda uluslararası çapta denetim yapan 4 büyük denetim şirketine denetletirilerek denetim raporlarının kamuya paylaşılması, SPV'ye kamu nezdinde itibarı yüksek, objektifliğinden emin olunan Denetim Kurulu üyelerinin iktidar, muhalefet ve sivil toplum örgütleri tarafından üyeler atanması sağlanmalıdır. Böylelikle, kriz tedbirleri için ilave bir kamusal fon kaynağı yaratılmış olacaktır.

11. Kısa Çalışma Ödeneğinin Uygulama Şartlarının İyileştirilmesi

Kısa çalışma ödeneğinin uygulama şartlarının daha da esnetilerek kısa çalışma ödeneğinden yararlanan işletme sayısının artırılması, kısa çalışma ödeneği uygulama süresinin ihtiyacı olan işletmeler açısından 6 aya kadar çıkarılması ve kısa çalışma ödeneğine ilişkin uygulama sorunlarının ivedilikle giderilmesi, kısa çalışma ödeneğinden yararlanamayan işletmeler açısından çalışanların ücretsiz izin vb. kaynaklı gelir kayıplarını azaltacak ve istihdamın korunmasına yardımcı olacaktır.

12. Sağlık Çalışanlarının Ücret ve Fazla Mesai Ödemelerindeki Şahsi Gelir Vergisi Yükünün Geçici Olarak Gelir Vergisinden Muaf Tutulması

Sağlık çalışanlarının bu dönemdeki özverili ve fazla çalışmalarını teşvik edecek şekilde krizle mücadele dönemine isabet şekilde elde ettikleri ve elde edecekleri ücret+fazla mesai ödemelerinin tamamının geçici olarak gelir vergisinden ve sigorta priminden muaf hale getirilmesi sağlanarak sağlık çalışanlarına ilave motivasyon ve toplam tüketim talebini destekleyici bir adım hayata geçirilebilir.

13. Krizle Mücadelede Kullanılacak Cihaz, Ekipman ve Sarf Malzemelerinde Geçici KDV ve Gümrük Vergisi Oranı İndirimi

Krizle mücadelede kullanılacak ve acil üretilmesi tedarik edilmesi gereken makine-ekipmanlar (ventila-

tör, maske, dezenfektan, vb.) için halihazırda ham madde olarak kullanılacak malzemelerin veya bahsi geçen acil kapsamdaki nihai ürünlerin tedarikinde gümrük vergisi, ithalde ödenen KDV'nin geçici olarak sıfırlanması sağlanmalıdır.

14. Tahsili Şüpheli Hale Gelen Alacaklar Kaynaklı Olarak Daha Önceden Hesaplanan KDV'nin İndirim KDV Olarak Dikkate Alınmasına İzin Verilmesi

Halihazırda devir KDV'si olmayan Şirketler açısından şüpheli alacaklar nedeniyle geçmişte hesaplanan KDV olarak beyan edilmiş ve geçmiş dönemde KDV olarak devlete ödenmiş ancak şüpheli alacak olarak giderleştirilmemiş olan tutarların 1 kereye mahsus Şirketlerin KDV beyannamelerinde indirilecek KDV olarak gösterilmesi sağlanarak işletmelerin nakit akışlarının rahatlatılmasına destek olunması sağlanabilir.

15. İşletme Bilançolarındaki Cari Hesap Bakilerinin Gerçek Duruma Getirilmesi

İşletme bilançolarında görülmekte olan ancak gerçekte tahsil kabiliyeti olmayan cari hesap alacaklarının üzerinden 1 kerelik cüzi bir vergi ödenerek işletme bilançolarının daha temiz ve şeffaf, bankalar tarafından daha kredilendirilebilir hale getirilmesinin sağlanmasına yönelik yasal düzenlemenin hayata geçirilmesi sağlanarak kriz tedbirleri için kamusal fon kaynağı yaratılması ve bankacılık sistemi kredilendirme iştahının pozitif şekilde etkilenmesi sağlanabilir.

16. Piyasadaki Nakit Akışının Canlandırılması

Emekli bayram ikramiyelerinin öne çekilmesi şeklinde başarılı bulduğumuz bir ekonomik tedbirin aşğıdaki sayılan sektörler açısından da yararlı olacağı düşünülmektedir:

- 1) TÜBİTAK kaynaklı AR-GE harcamalarını destekleme amaçlı proje ödemelerinin hızlandırılması,
- 2) Ekonomi Bakanlığının yurtdışı pazarlara yönelik fuar, temsilcilik, şube konularında ihracatçıları desteklemeye yönelik devlet yardımlarının ödemelerinin hızlandırılması,
- 3) Yatırımcı kamu kuruluşları (Karayolları, DSİ, TCDD, Belediyeler, Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, TOKİ, DHMİ, vb.) nezdinde kesinleşmiş hakediş alacaklarının ödemelerinin hızlandırılması,
- 4) Üniversite ve devlet hastanelerine tıbbi cihaz ve sarf malzemesi satışı nedeniyle alacakları olan medikal firmaların ödemelerinin hızlandırılması.

17. Dar Gelir Gruplarına Yönelik Elektrik, Su, Doğalgaz, Kablolü TV, İnternet Faturaları ve Kira Ödemelerinin Ötelenmesi

Dar gelir gruplarının hayatlarını eve kapanarak geçirmek zorunda olduğu ve muhtemelen gelirlerinin düştüğü bir ekonomik ortamda gıda çekleriyle desteklenmesinin yanı sıra zorunlu mahiyetteki elektrik, su, doğalgaz, kablolu TV, internet faturaları gibi ödemelerinin ve kira ödemelerinin 3 aylık süreyle ötelenmesi sağlanmalı ve bu dönemde söz konusu fatura gecikmeleri nedeniyle hizmet sunumuna son verilmemesi yasal güvenceye bağlanmalıdır. Aksi takdirde internet erişimi olmayan çocukların eğitim haklarının kısıtlanması, halen soğuk seyreden iklim şartlarında ısınma ve sıcak su imkanlarının sınırlandırılmasının toplum psikolojisi üzerinde tahripkâr olacağı unutulmamalıdır. Bu nedenle, söz konusu ötelemelerden karlılığı olumsuz etkilenecek hizmet işletmeler açısından 2020 yılına özgü 2 puanlık bir kurumlar vergisi indirimi uygulanabileceği gibi, kira geliri elde eden gerçek kişilerden tek gayrimenkul sahibi olanlarla sınırlı olmak üzere şahsi gelir vergisi oranında indirim yapılması düşünülebilir.

B. Orta-Uzun Vadeli Yapısal Dönüşüm İçin Reform Paketine Dahil Edilmesi Faydalı Görülen Ekonomik Tedbir ve Öneriler

1. a) Vergi-Sigorta Affı

Kapsamlı bir vergi ve sigorta affı yasasının (tüm vergi türleri (Kurumlar Vergisi, Gelir Vergisi, KDV, ÖTV, Damga Vergisi, Muhtasar Vergi, Belediye Vergileri, Harçlar, vb.) yönünden matrah artırımını, stok affı, kasa/ortaklar cari hesapların kapatılması, yurtdışındaki gelirlerin beyanını ve vergisel uyumsuzlukların acilen sonlandırılmasını da içerecek şekilde) acilen TBMM'ye getirilerek peşin ödemeyi cazip kılacak yasa aracılığıyla toplanan kaynağın tamamen kurulacak ve detayları sonraki bölümlerde açıklanacak olan özel amaçlı şirkete (SPV'ye) sermaye olarak konulmasını sağlayacak mekanizmanın yasal altyapısının oluşturulması, ancak aynı yasal düzenlemede vergi ahlakını bozan ve dürüst mükellefi cezalandıran vergi aflarının olumsuz etkisini sınırlamak için bundan sonra çıkarılacak vergi ve sigorta affı yasalarının Meclis Çoğunluğunun ancak 2/3'ünün olumlu oyuyla getirilebileceğine ilişkin bir Anayasa değişikliğinin de beraberinde getirilmesi sağlanmalıdır.

b) Amme Borçlarının Yeniden Yapılandırılması

Söz konusu vergi ve sigorta affı yasası içerisine kamuya olan taksitlendirilmiş amme borçlarının tamamının güncel piyasa şartları dikkate alınarak yeniden

yapılandırılmasını da içeren bir borç yeniden yapılandırması imkanı getirilmesi kamu borçlarının tahsil kabiliyetini arttıracak ve kamunun orta-uzun vadede tahsilat performansını yükseltecektir.

2. Kamusal Girişim Sermayesi Yatırımlarına Hız Verilmesi

Özellikle krizden çıkışı hızlandırmak, ekonominin rekabet gücünü artırmak için yukarıda açıklanan tedbirlere ilaveten en hızlı şekilde Türkiye Varlık Fonu bünyesinde kurulacak kamusal bir girişim sermayesi şirketi aracılığıyla "venture capital" mantığıyla, sabıka kaydı olmayan-geçmişte herhangi bir suçta bulaşmamış, her dünya görüşünden girişimcilere açık, projesi olan ancak projesini hayata geçirme noktasında kaynak sıkıntısı yaşayan sağlık sektörü başta olmak üzere bilgi işlem, tarım, savunma sanayi, elektrikli otomotiv, yenilenebilir enerji sektörlerinde yer alan, inovasyon kapasitesi olan ve üretim, ara malı tedariki, teknolojik dönüşüm, dijital dönüşüm, Endüstri 4.0 gibi konularda sektöre öncülük edebilecek, unicorn olma potansiyeli taşıyan start-uplara yönelik start-up yatırımları konusunda deneyimli tabir caizse damdan düşmüş kişilerin içinde bulunacağı jürinin yatırım yapılacak projeler konusunda karar alıcı ana organ olacağı, söz konusu jüri içinde kamusal üyelerinde bulunacağı ancak çoğunluğun kamuoyunun iyi tanıdığı objektifliğine ve bilgisine güvenilen özel sektör kökenli jüri üyelerinden oluşacak ve işleyişi siyasi müdahalelere olabildiğince kapalı olacak şekilde dizayn edilmiş bir Proje Seçim Komitesi acilen oluşturulmalıdır:

a. Mevcut-kurulu şirketlere ellerindeki projelerini 15 gün içinde sunmaları kaydıyla objektif değerlendirilmelerine göre YMM-Bağımsız Denetçi raporuyla değer biçilip ortak olunmasının yasal altyapısı oluşturulmalıdır.

b. Yeni kurulacak şirketlere ellerindeki projelerini 15 gün içinde sunmaları kaydıyla sıfırdan değer biçilerek ortak olunması mümkün kılınmalıdır.

c. Kamusal girişim sermayesinin kötüye kullanılmaması için kamusal fonların kötüye kullanımına yönelik girişime başvuran kişilerden şahsi kefalet alınması ve kötüye kullanıma yönelik özel nitelikte ağır cezalar getirilmesi sağlanmalıdır.

4. TALEP ARTIRICI ÖNLEMLER: "HELİ-KOPTER PARA". AMA NASIL?

Raporumuzda şu ana kadar ağırlıklı olarak tedarik zincirindeki kopuş, faaliyetlerdeki duruş ve nakit akışta yaşanan aksama nedeniyle şirketler kesiminin karşı karşıya kaldığı riskleri ele aldık. Arz yönlü ve

yapısal zafiyetlere ilişkin olarak mevcut mekanizmalar üzerinden ne tür adımlar atılabileceği, nasıl tedbirler alınabileceğine ilişkin kendi görüşlerimizi ortaya koyduk. İlerleyen bölümlerde bu görüşlerimize farklı bir bakış açısı katıp yeni mekanizmalar kurgulamak suretiyle devam edeceğiz ancak arada çok kritik bir noktayı atlamamız gerekiyor. O da talepte yaşanan sert düşüşün nasıl bertaraf edileceğidir. Üstelik, küresel bazlı bir sorunla yüz yüze olduğumuzdan ötürü de talep kaybı sadece iç pazar ile de sınırlı değil. Özellikle, Kıta Avrupası'nda Mart ayında ekonomik faaliyetlerin durma noktasına gelmesi Türkiye'nin ihracat performansını olumsuz şekilde etkiledi. Türkiye İhracatçılar Meclisi'nin açıkladığı öncü verilere göre ihracat Mart ayında, geçen yılın aynı dönemine göre %17.8 düşüşle 13.4 milyar ABD Doları düzeyinde gerçekleşti. Sipariş olgusu nedeniyle talep daralmasının ihracat rakamları üzerindeki etkisini gecikmeli görüyoruz. Bu düzlemde, Nisan verileri daha büyük oranlı bir bozulmaya işaret edebilir. Öte yandan, iç talep zaten geçmişe oranla zayıf seyrediyordu. Tüketici güveni verilerine göre Korona Öncesi dönemde dahi iç talebin göreceli olarak zayıf kaldığını gözlemliyorduk. Bunun üzerine bir de iş kayıpları (özellikle de KOBİ tarafında), satın alma gücündeki düşüş ve geleceğe ilişkin beklentilerdeki bozulma nedeniyle ilave bir talep düşüşü daha gelecek. Hülasa, arz yönlü önlemler alsak ve bunlar işe yarsa dahi talebin yetersiz kalması ekonomik büyümenin toparlanmasını engelleyebilir. Bu nedenle arz yönlü önlemlerle eş zamanlı olarak talep yönlü tedbirlerin de ivedilikle hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Reel kesime yönelik tedbirleri sıralarken, ki otorite de bunun üzerinde önemle duruyor, istihdam kaybının önlenmesine özellikle vurgu yaptık. Bu vurgu, esasında, iç talebin canlı tutulması için olmazsa olmaz. Ancak, istihdam korunsa bile, satın alma gücünde yaşanacak olası erozyon, gelecek iş kaybı kaygısı ya da pandeminin getirdiği ciddi belirsizlikler iç talebin yaşlanmasını beraberinde getirecektir. Ayrıca, Korona Sonrası dönemin asla öncesiyle aynı olmayacağı varsayılırsa, insanların tatile çıkma ya da seyahat etme isteklerinin azalması, dışarıda yemek yeme alışkanlıklarının gevşemesi, alışveriş merkezlerini ziyaret etme iştahının dinmesi ve bunun gibi sıralayacağımız daha birçok motivasyon kaybı nedeniyle iç talepte düşüş yaşanması kaçınılmaz olacaktır. Bu nedenle de iç talebi dışarıdan tahrik edeceğimiz bir araca ihtiyacımız var. O rolü de doğal olarak kamu oynayacak. Ama nasıl?

Talep yetersizliği, iktisat tarihinin en çok üzerinde durduğu meselelerden biridir. Çok kısa bir şekilde literatüre göz attığımızda her ekol talep yetersizliğini farklı önerilerle çözmeye çalışmış ancak bu önerilerin bir süre sonra geçerliliğini kaybettiği görülmüştür. Zira, çalışmamızın giriş bölümünde de vurguladığımız üzere iktisat sosyal bir bilim olduğundan ötürü dönemden döneme, toplumdaki topluma farklılık gösterir. Bu da her dönemin koşullarına özgü çözüm önerileri sunmayı gerektirir.

Bu sorun 20. yüzyılın sonlarında çok daha büyük bir önem kazandı zira o güne kadar bilinen tedbirlerin tamamı alınmasına rağmen iç talebin bir türlü toparlanmadığına şahit olundu. Özellikle de Japonya'da başlayan bu olgu 2000'li yıllardan itibaren tüm küreye yayıldı. Para arzı genişlemeci yönde kullanılıp faizler ultra-düşük seviyelere çekilmiş, devlet teşvikleri tarihin gördüğü en yüksek seviyelere çıkarılmış olmasına rağmen iç talep bir türlü canlanmıyordu. Tabii ki, bunun arkasında ekonomik etmenlerden ziyade demografik, sosyolojik ve hatta psikolojik nedenler olduğunu zamanla anladık. Yine de bunu aşip ekonomileri canlandırmak, ABD Hazine Bakanı Summers'in meşhur ettiği "*secular stagnation*" yani kalıcı durgunluk tanımından çıkarmak adına bir politika setine ihtiyaç vardı. Buna en makul cevabı, sonraki yıllarda Amerikan Merkez Bankası başkanlığı da yapacak olan ünlü ekonomist Ben Bernanke verdi. 1990'larda Japon ekonomisinde yaşanan durgunluğun çözümüne odaklanan Bernanke, "**helikopter para**" olarak adlandırdığı öneriyi ortaya attı, her ne kadar bu sıfat adı ile birlikte anılıp kendisini çok rahatsız etse de: Eğer insanlar harcamıyorsa helikopterlerden üstlerine para saçın dedi! Bernanke'nin bu önerisi kabul gördü ve hatta Japonya'da da uygulandı. Ancak, ne büyük bir ironidir ki, Japonlar kendilerine harcamaları için dağıtılan alışveriş çeklerini kullanmadıkları gibi bono/tahvil şeklinde alıp satmaya başladılar. Japonların davranışı uç olabilir ancak bu yöntemin işe yarayabileceği aşikâr idi. Özellikle de yüksek borçlu ve gelir düzeyi düşük topluluklarda çalışmaması için hiçbir neden yoktu. Korona Öncesi dönemde yüksek sesle dile getirilen bu tedbir şu an konuşulmak bir yana uygulanmaya başladı: Uzakdoğu'da birçok ülkede halihazırda uygulanırken Batı'da açıklanan destekleme paketleri içerisinde anlamlı bir ölçekte yer aldı.

Türkiye'nin geçmişinde de helikopter para tarzı uygulamalar bulunuyor. Özellikle de 2018 yılında emeklilere 1000 TL'lik bayram ikramiyesi şeklinde başlanan uygulama bu kategoride sınıflandırılabilir. Düşük gelir

gruplarına sağlanan arızı desteğin önemli bir kısmının tüketime yansıdığı bilindiğinden dolayı ekonomiye destek olmak adına emekli kesime helikopter para aracılığı ile kaynak sağlamak geçici olmak kaydıyla rasyonel bir araçtır. Bu uygulama bugünlerde de düşünülmelidir. Ancak, uygulama safhasında birkaç noktaya önemle dikkat edilmesi taraftarıyız ki hem etkili olsun hem de olası yan etkileri sınırlı düzeyde kalsın:

i) Helikopter para uygulamasının nakit para yerine alışveriş çeki tarzında bir yöntemle yapılması gerekiyor. Bunu dijital para şeklinde de kurgulayabiliriz. Nakit paranın tüketime yönelmeyip başka alanlara gitme riski var. Mesela, döviz alımına yönelebilir ki bu istemeden de olsa kurlarda beklenmedik bir yükselişe sebebiyet verebilir. İkincisi, nakit para yoluyla yapılacak bir destek para arzının kalıcı olarak artmasına yol açıp enflasyonist sonuçlar doğurabilir. Alışveriş çeki ya da dijital para, iç talepte bir kerelik ve geçici bir artışa yol açmak suretiyle istenmedik yan etkileri oldukça sınırlandıracaktır.

ii) Alışveriş çekleri, standart olmayıp her kesimin ihtiyaçlarına göre farklılık gösterecek şekilde dizayn edilebilir. Bu sayede hem helikopter paranın amacının dışına çıkması engellenir, hem de öncelikli sektörler kanalize olmasının önü açılır. Bu kapsamda, öğrencilere dağıtılacak olan çeklerin okul ve kırtasiye ürünlerine; düşük gelir gruplarına dağıtılacak olan çeklerin temel gıda ve temizlik ürünlerine bağlanması gibi. Bu yöntem, harcamaların ithal ürünlere yönelmesini de sınırlandırır ki cari işlemler açığı gibi olası yan etkiler yaratmasının da önüne geçilebilir.

iii) Alışveriş çeklerinin büyüklüğü göreceli olarak düşük miktarda tutulup daha fazla insanın faydalanmasının önü açılmalıdır. Bir kişiye 2000 TL'lik alışveriş çeki vermek yerine 4 kişiye 500 TL'lik alışveriş çeki verilmesi harcamaların tabana yayılmasına yardımcı olabileceği üzere tüketici güvenine yansımaları da daha fazla olacaktır. Bu kapsamda, bu imkândan düşük gelir gruplarının yararlandırılması çok daha etkin olacaktır.

iv) Alışveriş çeklerinin bir defa yerine art arda birkaç aylık taksitlerle verilmesi ve harcanmaması durumunda geçerliliğini yitirecek şekilde kurgulanması da etkinliğini artıracak bir diğer unsur olarak düşünülebilir.

v) Tedarik zincirinin en üst sıralarında yer alan sektörleri ya da ürün gruplarını harekete geçirmek tüm zinciri etkileyeceğinden dolayı bu sektörlerin öncelikli olarak belirlenip alışveriş çeklerinin bu noktalara he-

defli kurgulanması faydalı olacaktır. Mesela, eskide okullarda süt, yumurta ya da fındık gibi bazı temel gıda ürünlerinin dağıtılması tarım ve hayvancılık sektöründe faaliyet gösteren nüfusa destek olması münasebetiyle yüksek çarpan ile ekonomide daha yüksek oranlı bir büyüme etkisi yaratabilmekteydi. Bu nedenle de alışveriş çeklerine ilave olarak devletin doğrudan ürün alımı ve bunu ihtiyaç duyan kesimlere dağıtması da istisnai kalmak kaydıyla düşünülebilir. Bu noktadaki çekincemiz bu tür uygulamaların kamuoyu nezdinde hakkaniyet ilkesini zedeleyebilecek olmasından ileri gelmektedir.

5. REEL SEKTÖRE YENİ BİR BAKIŞ AÇISI İLE DESTEK

Türkiye ekonomisindeki ivme kaybı 2010'lu yılların ortasından itibaren yaşanmaktadır. TÜİK'in verilerine göre, 2010'ların ilk yarısında Türkiye ekonomisi ortalamada %7.5'lik bir büyüme performansı sergiledi. Bu rakam ikinci yarısında %4 olarak nitelendirdiğimiz doğal büyüme eşiğinin dahi altına geriledi. Ekonomideki ivme kaybı şirketler kesimini zor durumda bıraktı. Buna bir de 2018 yılında yaşanan finansal türbülansın yol açtığı yüksek faiz ve kur etkisi de sirayet edince reel kesimde ciddi ölçekte sorunlar yaşandı. Çalışmamızın başında da belirttiğimiz üzere 2019 yılı ekonomi açısından tedavi ve nekahet süreci olarak geçerken şirketlerin önemli bir bölümü için hastalık sürmekteydi. Borç yeniden yapılandırılmaları ya da vadeliendirmeleri ile sorunların zamana yayılması ve kısa vadede şirketlere soluklanma imkânı sağlanması hedefleniyordu. Hastalık tam olarak tedavi edilmeden yaşanan virüs krizi tabloyu ne yazık ki daha da sıkıntılı bir duruma taşıdı.

Peki, reel sektördeki rehabilitasyon süreci neden bir türlü başarılı bir şekilde sonuçlandırılmadı? Bu soruya vereceğimiz cevap aynı zamanda bugünden sonra atılacak adımlar için de önemli ipuçları sunacaktır. Hiç şüphesiz, verimlilik ve etkinlik sorunları nedeniyle ortaya çıkan kârsız işletmeler, zamanla sermaye yetersizliği de eklenince zombileşmeye yüz tuttu. Bu yapıların sistemden ayıklanamaması sonucu ortaya çıkan bulaşıcılık etkisi ise tüm sektörleri etkisi altına aldı. Nasıl ki, çürümeye yüz tutmuş elmaların ağaç dallarından kopması engellenince sağlıklı elmalara gitmesi gereken suyu ve mineralleri kendine çekip ağacın tamamını sıkıntıya sokuyorsa, sağlıklı şirketlerin sistemde kalmaları yönünde ısrar edilmesi de ekonomi açısından benzer bir etki doğurdu. Etkin ve kararlı bir şekilde rehabilite edilememiş reel ekonomilerin kalıcı durgunluğa yol açtığını bizzat Japonya örneğinden bil-

mekteyiz. Üstelik, uygulanan politikalar bankacılık sektörü üzerinden kurgulanınca sorun hem daha inatçı bir hal alıyor, hem de bankacılık sektörünün sağlığını bozuyor. Bu örneğin benzerlerini 2010'lu yıllarda Kıta Avrupası'nda görmeye başladık. Bizi endişelendiren husus, doğru adımların atılmaması halinde Türkiye'nin de aynı akıbete maruz kalabileceğidir.

Türk finansal sistemi banka odaklı bir yapı arz ediyor. ABD'nin aksine sermaye piyasalarının çok sığ olduğu, finansman imkânlarının ağırlıklı olarak banka kredileri üzerinden temin edildiği bir sisteme sahibiz. Yıllardır, finansman araçlarını çeşitlendirmeye çalışsak da geline nokta itibarıyla çok fazla mesafe kat edemediğimizi görüyoruz. Bu tarz bir sistemde, bankacılık sistemi sadece aracılık rolü oynamaz, aynı zamanda tüm sistemin göbeğinde yer almak suretiyle ekonominin katalizörü olur. Bu yapıda büyümenin sağlanabilmesi için kredi genişlemesi farz haline gelir. Hakikaten de son 20 yıllık sürece baktığımız zaman banka kredilerindeki reel büyüme hızı ile ülkenin büyüme hızı arasında kuvvetli oranda pozitif yönlü bir korelasyon var. Yani, bankacılık sektörü sağlıklı işli-yorsa reel sektörde de işler yolunda gidiyor demektir. Bu ilişki, yatırımların etkin ve verimli alanlara yapılamaması nedeniyle meyve vermemesi; dış kaynak girişlerinin yavaşlaması, hatta bazı dönemlerde tersine dönmesi; siyasi, diplomasi ve güvenlik alanları ile ilgili belirsizlikler nedeniyle güven olgusunda zedelenme yaşanması gibi nedenlerle son yıllarda sekteye uğradı. Böylelikle de uzun yıllar boyunca lehte işleyen zincir tersine dönüp aleyhte çalışmaya başladı. Bu tablonun üzerine bir de korona krizi kaynaklı ekonomik ani duruş gelince hem reel sektör, hem de bankacılık sektörü kırılganlık emareleri göstermeye başladı. Bu noktada ortaya konacak çözüm önerilerinin iki tarafın da ihtiyaçlarını karşılar nitelikte dizayn edilmesi gerekir. Aksi durumda amaçlanan noktaya ulaşmak hem zor olacak, hem de daha fazla zaman gerektirecek.

Bu bağlamda, 2017 yılından bu yana ekonomiyi canlandırmak üzere hazırlanan tüm programlar, bankacılık sektörü üzerinden bir tedavi yöntemi sundu. KGF'den başlayıp kredi yapılandırma süreçlerine, büyümenin teşvik edilmesinden korona virüsüne karşı oluşturulan tedbirlere varan sürecin ağırlıklı kısmı bankacılık sektörü üzerinden yönetilmeye çalışıldı. Bu strateji, geçmişte de tam anlamıyla çalışmadığı gibi gelecekte de meyve vermeyecek gibi. Zira:

(i) Bankalar, ticari bir işletme olmaları nedeniyle, aldığı kararlarda ve attığı tüm adımlarda risk odaklı bir bakış açısını ön planda tutacaktır. Bu eğilim özel

bankalarda daha kuvvetli olmakla birlikte kamu bankaları için de bir ölçüde geçerlidir. Zira, profesyonel bir yönetici, altına imza attığı kredi kararında riskleri dikkate alıp kredinin geri ödenebilme ihtimaline göre kararını verecektir. Bunun doğal sonucu olarak da riski düşük olan işletmelere daha yüksek tutarda ve düşük faizle kredi verilirken, riski göreceli olarak daha yüksek olan işletmelerde daha temkinli adımlar atılacaktır. Bu da mevcut ortamda desteğe daha fazla ihtiyaç duyan şirketlerin daha az can suyu bulmasına yol açacaktır.

(ii) Bankacılık sisteminde bir süredir var olan sorunlu kredi meselesi tam olarak çözüme kavuşturulamışken üstüne bir de pandemi sorununun gelmesi sistemin tek başına kaldırabileceği bir durum arz etmemektedir.

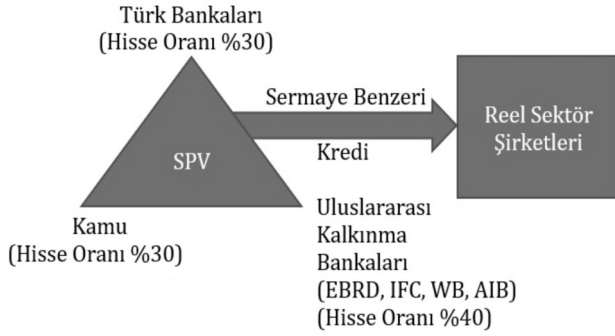
(iii) Bankacılık sisteminin de bu süreçten olumsuz etkilendiği dikkate alınır, sermaye yapısında erozyon yaşayabileceği bir ortamda bankaların reel kesimi sağlıklı bir şekilde desteklemesi beklenmemeli.

(iv) Bankacılık sektörü de içinde bulunduğumuz zorlu ortamda refansman riski ile karşı karşıya kalabilir. Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşu Fitch, 7 Nisan tarihli raporunda bu riske dikkat çekmiştir. Böyle bir ortamda, herhangi bir kaynak desteği olmaksızın, bankacılık sektörünün reel kesime yardımcı olmasını beklemek zor.

Bu nedenlerden ötürü, korona virüsüne karşı reel sektörü destekleyecek bir programın ana sütununu bankacılık sektörü yerine doğrudan kamu tarafından tesis edilecek bir yapının oluşturması daha etkin ve makul olacaktır kanaatindeyiz. Bunun için aşağıda detaylarını sunduğumuz alternatif yapıyı öneriyoruz. Bu tarz yapılar daha önce benzer sorunlar yaşayan ekonomilerde farklı şekillerde de olsa kullanılmıştı. Adım adım anlatmamız gerekirse:

1- Öncelikle, bu iş için başlangıç itibarıyla %100 kamu sermayeli özel amaçlı bir şirket (SPV) kurulması ya da bu süreç operasyonel anlamda zaman alacaksa mevcut yapıda Türkiye Kalkınma Bankası tarzında bir yapının bu amaca özel tahsis edilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Hızlı bir kuruluş işlemi tesis edildikten sonra yapıya sistemin diğer 2 temel saçı ayağı olacak uluslararası finans kurumları (Dünya Bankası, EBRD, IFC, Asya Kalkınma Bankası, Karadeniz Ticaret Kalkınma Bankası, Avrupa Yatırım Bankası) ile Türk kamu ve özel bankalarının tamamı ortak olarak entegre edilmelidir. Böylelikle; kamunun hisse oranının % 30, bankaların hisse oranının % 30, uluslararası kalkınma bankaların hisse oranının % 40 olacağı ve kamunun altın hisse sa-

hibi olacağı, esas görevi fonlayacağı sermaye açığı olan reel sektör şirketlerinin nakit akışlarının acilen düzeltilmesi ve sermaye açığının giderilmesi olan bir varlık yönetim şirketi oluşturulmuş olacaktır. Bu yapı hem insan kaynağı, hem de sermaye yapısı anlamında kuvvetli olmalı; etkin, yetkin ve özerk bir şekilde yapılandırılıp hızlı hareket edebilme kabiliyetine sahip olmalı. Bunun için bu konuda tecrübe ve deneyime sahip olan personelin istihdam edilmesinde, sistemin hızlı aksiyon alabilmesi adına esnek bir kurumsal yapısının tesis edilmesinde, hesap verebilirlik ilkesinin gereği olarak da özerk bir yapıya haiz olmasında yarar var. Sadece denetimi üzerinden kamuya hesap verebilir bir yapı kurgulanmasında kredibilite açısından fayda görüyoruz. Söz konusu kuruluş hem uluslararası denetim tecrübesine sahip şirketler ve Sayıştay tarafından 3 ayda bir düzenli olarak denetleneceği ve denetim sonuçlarının şeffaf şekilde kamuya paylaşılacağı SPV'nin kuruluş yasasına yazılmalıdır.



2- Bu yapının sermaye yapısı yeterince güçlü olmalı ki sorunlara hızlı ve etkili bir şekilde müdahale edebilsin. Bunun için Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın (HMB) ihraç edeceği özel tertip tahvillerin yanı sıra özel bankaların 31.12.2019 mali tablolarına göre özsermayeleri oranında koyacağı kuruluş sermayesi ile uluslararası kalkınma bankalarının döviz cinsinden koyacağı kuruluş sermayeleri SPV'nin can suyunu oluşturacaktır. Sonrasında HMB'nin ihraç ettiği bu tahviller TCMB ile repolanarak nakit sermaye yaratılacaktır. Bu aşamada olası bir dış kaynak imkânının olması halinde SPV'ye döviz cinsi özel tertip tahviller aracılığıyla yabancı para cinsinden kaynak da yaratılabilir. Uluslararası kalkınma bankalarının ortak olacağı bir SPV'nin uluslararası piyasalardan uygun maliyetle fonlanabileceği öngörülmektedir.

3- Bu yapının hangi türde şirketlere destek olacağı en baştan net bir şekilde belirlenmelidir. Türkiye'deki tüm işletmeleri dahil ettiğimizde ya da kapsamı daralt-

sak bile net bir tanım yapmamamız halinde SPV'nin devasa bir havuz içinde boğulmasına neden olabiliriz. Bu nedenle de ilk etapta SPV'nin hangi şirketlere destek olacağı net bir şekilde belirlenmelidir. Bizim önerimiz bu ayrımın hem sektörel bazda, hem de ölçek bazında yapılmasıdır. Bu çalışmanın önceki bölümlerinde sunduğumuz mevcut mekanizmalar üzerinden yapılacak desteklemeler sonrasında kalan şirket havuzundan kritik öneme sahip, istihdam ve büyüme anlamında yüksek çarpan özelliğini taşıyan, tedarik/tüketim zincirinde telafisi mümkün olmayan bir yere sahip olan ve yaşanan olumsuzluklardan en çok etkilenen orta ve büyük boy işletmelerin bu kapsama alınmasını isabetli buluyoruz. Arzu edilmesi durumunda bu ayrımı detaylı bir şekilde sunabiliriz. Ancak, bu noktada önceliğimiz yapıyı anlatmak olduğundan bu kısmı yüzeysel tutmak taraftarız.

4- Desteğe ihtiyaç duyan şirketlerin belirlenmesinde eş zamanlı olarak iki farklı yöntem izlenebilir. İlk olarak, kapsam dahilinde bulunan şirketlerin talepleri baz alınır. İkinci olarak ise Türkiye ekonomisinin istikrarı ve sürdürülebilir büyümesi açısından öncelikli görülen, istihdama önemli katkı sağlayan ve ileriye ve geriye doğru bağlantıları itibarıyla üretim sisteminin merkezinde yer alan sektörlerde faaliyet gösteren şirketler, talep etmeseler dâhi, bu kapsama dahil edilir.

5- Desteğin standart bir kredi şeklinde olmasının sakıncaları olabileceğinden kaygılıyız. Bu nedenle de sermaye benzeri kredi şeklinde uzun vadeli bir fonlama yapısının daha doğru olacağını düşünüyoruz. Sermaye benzeri kredi, normal şartlarda uzun vadeli kredi gibi görünen ancak şirketin durumunun önceden belirlenmiş kıstaslar ötesinde bozulması halinde sermayeye dönen borçlanma türüdür. Bunun nedeni ahlaki tehlike (*moral hazard*) riskini bertaraf etmek, kamu kaynaklarının israfını engellemek, sorumlulukların adil şekilde paylaşılmasını sağlayarak çözüm yolunda inisiyatif alma motivasyonunu artırmak şeklinde sıralanabilir. Yani, işletmenin ana hissedarı, borcun geri ödenmesini risk altına atan faaliyetlere girmesi ve SPV'nin sermaye benzeri kredisinin tahsilinin riske girme durumunun oluşması halinde hisse kaybına maruz kalıp çoğunluğu SPV'ye kaptırabilecektir. Şirket hissedarı açısından bu tehlike, geri ödenebilirliğine ilişkin riskleri bir nebze de olsa sınırlandırılabilir. Bu borç anlaşması ile birlikte hazırlanacak yasal dokümanın içerisine "**tetikleyici olay**" tanımı eklenir ve bu koşulların oluşması halinde borç, yukarıda belirttiğimiz şekilde hisse senedine dönüşür.

6- Bu süreçte denetleyici mekanizma olarak bağımsız denetçilerin yetki ve sorumlulukları artırılır ve çeyreklik bazda bu amaca hizmet edecek raporlamalar yapmaları sağlanır. Bu raporlarda şirket performansının nasıl gittiği izlenir ve olası bozulmalar karşısında proaktif önlemler için fırsat oluşturulur. Söz konusu bağımsız denetimlerin bütçesi fonlanan Şirket yerine SPV tarafından karşılanır ve denetim şirketlerinin yılda bir denetçi, 2 yılda bir denetim şirketini değiştirme mecburiyeti getirilirse denetimin kalitesinin yükseleceği ve suiistimallerin azalacağı tahmin edilmektedir.

7- Asıl amaçlardan biri sermaye açığı yaşayan Şirketlerin bu duruma tekrardan düşmesinin önüne geçmek olacağı için bu süreçte söz konusu Şirketlerin kurumsal yönetim, hazine yönetimi, kurumsallaşma, risk yönetimi, sözleşme yönetimi, muhasebe & raporlama, kamusal teşviklerden yararlanmak için proje hazırlanması, ihracat kaslarının güçlendirilmesi, pazarlama, markalaşma, vb. konulardaki eksikliklerini gidermek için SPV'nin sponsorluğunda danışmanlardan ücretsiz destek alması sağlanabilir. Yine, SPV'den fonlama desteği alan reel sektör şirketlerine fonlama döneminin sonunda halka açılma konusunda destek verecek vergi-sigorta teşvikleri ve devlet yardımlarının en baştan sisteme eklenmesi içinde bulunduğu şartlardan bunaldığı için günü kurtarmak ve kısa vadede en büyük hedefi temerrüde düşmemek veya çekini yazdırmamak olan Şirketlere bir vizyon sağlayacak ve motivasyonlarını arttıracaktır.

8- SPV'ye danışmanlık görevi sunmak üzere konusunda yeterli deneyime sahip uzmanlardan bir Danışma Kurulu oluşturulur. Bu Kurul, esas itibarıyla raporlar, gerekli görmesi halinde yerinde denetimler üzerinden değerlendirmeler yapmak suretiyle şirketlerin gidişatını denetler, ilave aksiyonlar için SPV yönetimine görüşler bildirir.

Bu yapının getireceği faydaları ve banka odaklı stratejilere göre avantajlarını sıralamamız gerekirse:

a) Bu yapının yegâne sorumluluğu zor duruma düşmüş şirketleri hem finansal, hem de denetim anlamında desteklemek olacaktır. Başka bir sorumluluğu olmaması nedeniyle çıkar çatışması riski taşımayacaktır.

b) Bu yapı, doğrudan siyasi irade nezdinde kamuoyuna sorumlu olacak ve yaptığı faaliyetlerin kamuoyu çıkarına uygun olmalarını gözetecektir.

c) Bankacılık sektörü kendi asli görevine odaklanacak, bu sayede de aracılık faaliyetlerini rahat bir şekilde ifa ederek sürdürülebilir bir büyümeye daha fazla katkıda bulunacaktır. Bilançolarının nispeten temiz-

lenmesi sonucunda ise kredi kanalları daha verimli ve etkin bir şekilde çalışacaktır.

d) Zor duruma düşmüş şirketler bu yapı üzerinden uzun vadeli ve göreceli olarak daha düşük maliyetli işletme finansmanı sağlayarak ana faaliyetlerine odaklı bir yönetim modeline kavuşacaklardır. Zira, son yıllarda, birçok şirketin kredi yapılandırmaları nedeniyle asli faaliyetlerinden uzak kaldıklarını ve daha da zayıfladıklarına şahit oluyoruz.

e) Bu modele alternatif olan KGF tarzı yapılarda riskin önemli bir kısmının bankalar üzerinde kalması nedeniyle zor durumdaki şirketlerin imkâna erişmesi her zaman kolay olmayabiliyordu. Ayrıca, davul birinde, tokmak başkasında olunca da sistemde önemli aksaklıklar yaşanabiliyordu.

f) Kamunun doğrudan kredi desteklerinde ahlaki tehlike riski beliriyordu. Bu modelde "tetikleyici olay" riskinin gerçekleşmesi halinde borç hisseye dönüşeceğinden dolayı ahlaki tehlike riskinin azalacağı kanaatindeyiz. Ayrıca, dönemsel denetimler de bu riski aşağı çeken başka bir faktör olarak ön plana çıkacaktır.

6. SONUÇ

Zor dönemden geçiyoruz. Sanki, tüm siyah kuğular bir araya toplandı. Covid-19 olarak adlandırılan virüsün neden olacağı ekonomik kriz, basit bir resesyondan ibaret olmayıp sosyal ve siyasi anlamda paradigmal değişimler yaratabilecek potansiyelde bir depresyon dahi olabilir. Henüz tam etkisini ölçemiyor olsak da ilk sinyaller devasa bir riskle karşı karşıya olduğumuzu gösteriyor. Üstelik bu olgu, eşzamanlı olarak finansal piyasalarda yaşanan çöküş ve toplumları etkisi altına alan histeri ikilisi ile birleşince daha da yıkıcı bir hal alıyor. Dünya ekonomisi, nitelik ve nicelik açısından bu derece büyük bir duruşu en son 1929 Büyük Buhran ve 2.Dünya Savaşı'nda görmüştü. Şimdi, bu iki tarihi olayın kısa bir zaman dilimi içerisinde ziplenmiş versiyonunu yaşıyoruz.

Türkiye ekonomisi, bu krize ne yazık ki tek ayak üzerinde, bağımsızlığı zayıf bir şekilde yakalandı. 2018 yılında yaşanan finansal türbülansın olumsuz etkilerini bertaraf edip kuvvetli bir büyüme eğilimine gireceğimiz bir zaman diliminde baş gösteren bu sorun, ekonomik performansımızı yeniden zora soktu. Üstelik, finansal türbülansın reel sektör üzerindeki olumsuz etkilerini giderebilmek adına tüm araç ve kaynakları seferber etmemizden dolayı manevra alanımız da daralmış oldu. Türk milletinin bu gibi durumlar karşısında gösterdiği dirayetli tepki ve üstün fedakârlık nedeniyle bu mücadeleden de alınımızın akıyla çıkacağımıza emin olsak da dış

kaynağa ihtiyaç duyacağımızı tahmin ediyoruz. Ayrıca, mücadele tarzımızı da değiştirmemiz gerekebilir zira zor dönemler zor kararları zaruri kılar.

Öncelikle, bugüne kadar atılan adımları ve alınan tedbirleri mevcut mekanizmalar üzerinden uygulamaya sokulacak yenileri ile desteklememiz gerekiyor. Bu kapsamda, mücbir sebepten yararlanabilecek mükellef kapsamının genişletilmesi, devreden KDV stoğunun eritilerek şirketlere taze kaynak sağlanması, geçmiş yıl zararlarının geriye doğru yürütülerek işletmelere vergi iade imkânı yaratılması, istihdam üzerindeki vergi yükünün geçici olarak azaltılması, krizden ağır bir şekilde etkilenen sektörler için vergi indirimlerinin getirilmesi ön plana çıkıyor. Bunlara ilave olarak, yeni yatırımların özendirilmesine yönelik teşvikler, işletme bilançolarında tarihi değerleriyle takip edilmekte olan varlıkların enflasyon düzeltilmesine tabi tutulması, geçmiş yıl kârlarının dağıtımında indirimli gelir vergisi stopajı uygulanması, kısa çalışma ödeneğinin uygulama şartlarının iyileştirilmesi, krizle mücadelede kullanılacak cihaz, ekipman ve sarf malzemelerinde geçici KDV ve Gümrük Vergisi oranı indirimleri gibi tedbirler de ilk etapta düşünülebilir.

Korona virüsünün yol açtığı sıkıntıları aşmak adına alınabilecek tedbirlerde ağırlıklı olarak tedarik zincirindeki kopuş, faaliyetlerdeki duruş ve nakit akışta yaşanan aksamalar nedeniyle şirketler kesiminin karşı karşıya kaldığı risklere odaklanılıyor. Hiç şüphesiz, oluşturulacak önlemler listesine arz yönlü tedbirlerle başlanmalıdır. Ancak, talep koşullarında yaşanan keskin daralmaya karşı da önlemler almak gerekiyor zira hem iç hem de dış talep bu süreçte büyük bir darbe aldı ve bu etki uzun bir süre de korunacağı benziyor. Bu kapsamda, “**helikopter para**” yöntemine başvurulması gerektiği kanaatindeyiz. Ancak, dünyada uygulanan yöntemler yerine bizim kendi koşul ve imkanlarımıza göre dizayn ederek... Bu tarz tedavilerin birçok yan etkileri olabilir. Mesela, helikopter para ile yaratılan büyük bütçe açığının kapatılması için tüketicimin benzer oranda artması gerekir. Bu nedenle de bu stratejinin doğru alanlara yönelmesi adına birçok ince ayara ihtiyacımız olacak. İkincisi, aşırı parasal genişlemenin uzun vadede enflasyonist etkiler yaratmasını engellemek ve parayı rahatlıkla sterilize etmek için de parlak fikirlere ihtiyacımız olacak. Biz, helikopter para uygulamasının alışveriş çekleri ya da dijital para üzerinden yapılması halinde bu sorunların asgari düzeye indirilebileceğini öngörüyoruz.

Reel sektörün ilk etapta rehabilitasyonu ve bunun sonucu olarak da stabilizasyonu bu süreçlerin en kritik halkasını teşkil ediyor. Türkiye ekonomisi olarak son birkaç yılda bu kapsamda epeyce tecrübe edindik. Şirket yapılarında yaşanan bozulmanın 2018 yılı finansal türbülansı sonrasında krizvari bir havaya dönmesi sonucunda genele yayılan bir yapılandırma furyasından geçtik. Bu süreçlerin başarılı bir şekilde sonuçlandığını ne yazık ki iddia edemiyoruz. Zira, ortada bir sermaye kaybı var ve bu kayıp kredilendirme ile aşılamayacak kadar büyük. Faizleri hızlı bir şekilde indirdik, bankaları yoğun bir şekilde kredi vermeye teşvik ettik, tıkanmaya yüz tutan sistemi açarak akışkanlığı yeniden sağladık. Ancak, motorundaki pistonların birkaçı yamış olan aracı yakıt takviyesi ile yürütmek mümkün olmuyor. Bu nedenle sermaye enjeksiyonlarına geçememiz gerektiğine inanıyoruz. Ancak, bunun da bankalar üzerinden değil de kamu-özel bankalar-uluslararası finans kurumları ortak sahipliğinde kurulacak bir özel amaçlı bir şirket üzerinden yürütülmesinin daha sağlıklı sonuçlar vereceğine inanıyoruz. Raporumuzda bu yapının nasıl kurgulanması gerektiği üzerinde durup mevcut uygulamalara göre avantajlarının altını çizdik.

Şu an tüm dünyada olduğu üzere Türkiye’de de kriz yönetimi sürecindeyiz. Bir yandan toplumsal hayatı durma noktasına getiren bir pandemi, diğer yandan ise depresyona neden olabilecek ölçüde bir ekonomik sorunlar yumağı ile boğuşuyoruz. Bu sürecin başarılı bir şekilde yönetilmesi için evvela üzerinde toplumun tüm kesimlerinin mutabık kalacağı bir programa sahip olmamız, sonra da bu programın tüm halkalarını şeffaf bir şekilde ortaya koyacak açık bir iletişim politikası izlememiz gerekiyor. Bu programın kredibilitasını sağlamak adına bugün atılan adımların, yapılacak fedakarlıkların ileride ne tür olumlu sonuçlar vereceğinin düzenli bir şekilde aktarılması; bugün bozulan makro değişkenlerin nasıl tedavi edileceğinin en ince ayrıntısı ile izah edilmesi gerekiyor. Aksi takdirde, kamuoyu tarafından destek bulmayan hiçbir krizle mücadele programı başarılı olamaz. Bu paralelde, adımlar atılırken, engebeli yollar aşılırken olası dış desteğin ve kaynağın çok yardımcı olacağı da gözlerden kaçmamalı. Esas kuruluş amacı bu gibi dönemlerde üyelerine yardım etmek olan uluslararası finansal kuruluşlar bu gibi dönemlerde, bizim önceliklerimize zarar vermedikleri müddetçe, başvurulması gereken duraklar gibi görünüyor. Belki meşakkatli ve zahmetli günler geçireceğiz. Ancak, yolumuzun açık olduğundan hiç şüphemiz yok.